

tasavvur

tekirdag ilahiyat dergisi | tekirdag theology journal

e-ISSN: 2619-9130

tasavvur, Haziran /June 2019, c. 5, s.1: 463-500

Kur'ân-ı Kerîm'de Nesh İddiası

en-Nesh fî'l-Kur'âni'l Kerim: Mefhûmuhu ve Târihûhu ve
Da'âvâhu

Muhammed Sâlih Ali Mustafa (ö.
1438/2017)

Çeviren/Translated: Zakir Demir

Araştırma Görevlisi, Marmara Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi, Tefsir Ana Bilim Dalı
Research Assistant, Marmara University,
Faculty of Theology, Department of Tafsir
İstanbul / TURKEY
zakirdemir56@hotmail.com

ORCID ID: orcid.org/0000-0003-3620-7233

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Tercüme Makale / Translation Article

Geliş Tarihi / Date Received: 03 Aralık / December 2018

Kabul Tarihi / Date Accepted: 04 Nisan / April 2019

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Citation: Ali Mustafa, Muhammed Salih. "Kur'ân-ı Kerîm'de Nesh İddiası".
Çeviren Zakir Demir. *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 5/1 (30 Haziran 2019): 463-
500.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/tasavvur> | <mailto:ilahiyatdergi@nku.edu.tr>

Copyright © Published by Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi / Tekirdag Namık Kemal University, Faculty of
Theology, Tekirdag, 59100 Turkey.

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

CC BY-NC-ND 4.0

Giriş*

Manasını kavrayıp amel edeni şereflendiren şanlı Kur'ân ile hükmeden Allah'a hamdolsun. O kitap ki ne önünden ne de ardından bâtlı yaklaşamaz. Her şeyi yerli yerine koyan, hikmetin gerektirdiğini yapan ve övülmeye ihtiyacı olmayan Allah katından perdepey indirilmiştir. Hamd ve senâdan sonra, bu çalışmamızın ilk müsveddeleri *Tefsir ve Kur'ân İlimleri* bölümünde lisanüstü öğrencilerine verdiğim derslerde hazırladığım notlardan oluşmaktadır. Hazırladığım notları konuşma dilinden yazma diline geçirdim. Bu hazırlamadan sonra nesh konusunu üç bölümde zikretmekle iktifa ettim.

Birinci bölümde nesih terimi, selef (mütekaddimûn) ve halef (müteah-hirûn) âlimlerinin nesih için zikrettikleri lügat ve ıstılah tanımları konu edinmektedir. Bu bölümde nesih taraftarlarının ve muhaliflerinin delillerine, neshi tanıma yollarına yer verecek şekilde geniş tuttum. Ancak diğer birçok kitapta yer verildiği halde ben neshin kısımlarına, şartlarına, çeşitlerine ve neshin bedâ ile tahsis arasındaki farkına değinmedim. İkinci Bölümde sahabe, tabiûn ve tedvin dönemlerinden başlayarak içerisinde bulunduğumuz şu asrımızda, -sekiz yıl öncesine kadar- nesih konusunda yazılmış eserlerin listesine yer verdim. Üçüncü bölümde klasik kitaplarda mensûh olduğu iddia edilen âyetlere dair özet bir sunumu konu edindim. Bizi hidayete erdiren ve yardım eden ancak Allah'tır.

I. Nesih Teriminin Kavramsal Çerçevesi

Neshin Sözlük Anlamı

Rağîb el-İsfehânî'nin *el-Müfredat* adlı eserinde ifade ettiğine göre nesih birkaç manada kullanılır. O manalardan bazıları şunlardır: Güneşin gölgeyi, gölgenin de güneşi, yaşlılığın gençliği ortadan kaldırdığı gibi bir şeyi daha sonra gelen bir şey ile kaldırmaktır. Bir nassın hükmünü kendisinden daha

* Tercümesini yapmaya çalıştığımız bu risale Muhammed Sâlih Ali Mustafa (ö. 1438/2017) tarafından hazırlanmış olup *en-Nesh fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Dâru'l-Kalem, Beyrut 1409/1988, 72 s.) adıyla neşredilmiştir. Evrenselcilik iddiasını temellendirmek amacıyla neshi "hükümlerde tedricilik" olarak tanımlamakta ve nesih problemini özet bir şekilde okuyucularına sunmaya çalışmaktadır. Risalenin çevirisinde büyük ölçüde asıl metne bağlı kalmaya çalıştık. Bununla birlikte, cümleler ve pasajlar arasındaki bağlantı kopukluklarını ve bazı ifadelerdeki mana kapalılıklarını gidermek amacıyla asıl metinde bulunmayan bazı kelimeler ilave etmek suretiyle metni daha anlaşılır kılmaya çalıştık.

sonra gelen bir nass ile kaldırmaktır ki buna neshu'l-kitâb denir. ما ننسخ من آية أو نسيتها نأت بخير منها أو مثلها: Biz bir âyeti nesh edersek (hükümünü diğer bir ayetle değiştirirsek) veya unutturursak (geri bırakırsak), ondan daha hayırlısını, yahut benzerini getiririz.¹ Bu âyet “Kendisi ile ameli ortadan kaldırdırır ya da kulların kalplerinden hazfedersek...” şeklinde de anlaşılmıştır.

ez-Zerkeşî'nin (ö. 794/1392) ifade ettiğine göre nesih “tebdil ya da tahvil” anlamlarına gelir. Bu husus için de وإذا بدلنا آية مكان آية “Bir âyeti bir âyetin yerine getirip de değişikliğe gittiğimizde”² âyetini delil olarak ileri sürmüştür.³ Bu âyet, neshe delâlet ettiği konusunda meşhurdur. Birçok nassta بدلنا ifadesinin نسخنا anlamında olduğu vârit olmuştur.

Neshin İstilah Manası

Neshin ıstilah manası sözlük manasına yakın olup الخو: silmek; الإزالة: yok etmek; الحذف: yok etmek; التبدیل والتحويل: değiştirmek; الإيجاد والتنزيل: ortaya koymak ve indirmek” gibi manalara gelmektedir. Zikredilen manalar içerisinde son mana nâsîh için diğer manalar mensuh için esas alınmıştır.

Müteahhir ‘Ulemânın Terminolojisinde Nesih

Müteahhir usûl âlimleri neshi şu şekilde tarif ediyorlar: (a) Nesih, eskiden sabit olan bir hükümün yeni gelen bir hükümle hükümünün kaldırılmasıdır. (b) Nesih, şer’î bir hükümün yeni bir hitapla kaldırılmasıdır. (c) Nesih, şer’î bir hükümün müteahhir şer’î bir delille kaldırılmasıdır.⁴ Neshin sözlük anlamı ile uyumluluk sağlayan “yok etmek, kaldırmak ve nâsîh’in mensûhtan sonra gelmesi” gibi kayıtlar da başka tanımlarda yapılmıştır.

Mütekaddim ‘Ulemânın Terminolojisinde Nesih

Şâh Veliyyullah ed-Dihlevî (ö. 1176/1762) diyor ki:

¹ el-Bakara 2/106.

² en-Nahl 16/101.

³ Bedrüddin Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ‘ulûmî'l-Kur’ân*, Dâru'l-Ma’rife, 1391/1973, s. 29.

⁴ Muhammed Abdulazim ez-Zürkânî, *Menâhil’ul ‘irfan fî ‘ulûm’il Kur’ân*, Halep ts., II. 71. Müellif neshin çerçevesini lüzum ve ihtiraz olarak zikretmiştir.

“Sahabe ve tabiûn nesilleri olmak üzere ilk dönem selef ‘ulemâsı nesih kelimesini, usûl âlimlerin terminolojisinde kullandıkları manada değil, bir şeyi bir şeyle izâle edip gidermek manasından ibaret olan lügavi manada kullanıyorlardı. Binaenaleyh onlara göre neshin manası bir âyetten vasıfların bazısını diğer bir âyetle izâle etmektir. Bu da ya amel müddetinin sona ermesiyle yahut sözü, zihne çabuk gelen manadan çabuk gelmeyen manaya döndürmekle yahut kayıtlardan bir kaydın ittifakı, yani tesadüfi oluşunu beyan ile yahut âmmı hususileştirmekle yahut mahsûs olanla kıyas edilmiş olan arasındaki ayırıcıyı açıkça beyan ile yahut cahiliye âdetini veya geçmiş şeriati izâle etmekle olur.”⁵

Buna göre neshin iki mefhumundan söz edilebilir: Birincisi: (Mütekaddimûn) selef, yani sahabe ve tabiûn nesillerinin nesih mefhûmu. İkincisi: (Müteahhirûn) halef ‘ulemânın mefhûmu. İki mefhûm arasında çok az ortak noktalar olmakla birlikte, çok sayıda bâriz farklar bulunmaktadır. Her ikisine göre de nesih ‘bir hükmün diğer bir hükmün bir parçasını ya da tamamını ortadan kaldırmasıdır’.

İki mefhûm arasındaki en büyük fark, müteahhir ‘ulemânın mefhûmuna göre nesih daha önce hükmü kesinleşen hükmün, daha sonra bu hükmün ortadan kaldırılmasıdır. Yani müteahhir nass tek başına mütekaddim nassı nesh eder. Nesih olayında nâsihin tayini için zaman kaydı esastır. Bu anlamda nesih -her ne kadar şer’an caiz aklen mümkünse de - tek bir olayda vuku bulması zordur. Nesih iddiaları bölümünde bu hususu detaylı bir şekilde ele alacağız. İlerleyen sayfalarda açıkça görüleceği üzere mensûh addedilen âyetler nesih ve muhkemlik arasında gidip gelmektedir. Dolayısıyla bunların mensûh olduğuna hükmetmek oldukça zordur. Malum olduğu üzere bir âyetin mensûh olduğuna hükmedebilmek için ortada şüpheye mahal vermeyecek derecede yakîn bilgi olması gerekir. Bu itibarla nesih olgusuna temkinli olmak selef mefhûmuyla tezatlık içermez.

Selef ‘ulemâsının mefhûmuna ve bilgisine göre, nâsih ve mensuh rivâyetleri bize ulaşmıştır. Halefin mefhûmuna gelince bizler kabul veya reddetme hakkına sahibiz. Aslında selef nesih terimine yüklediği mefhûmu bırakıp

⁵ Şah Veliyyulah ed-Dihlevî, *el-Fevzu'l-Kebir fî usûli't-tefsîr*, Dâru's-Sahve, Kahire 1407/1986, s. 83-84. Farsçadan Arapçaya çeviren Selmân el-Hüseynî ed-Nedvî'dir.

bambaşka bir mefhûm giydirecek halef ‘ulemâsı hata yaptı. İslam dinini bize nakleden sahabe ve tabiun olmak üzere ilk nesillerin mefhûmunu tebdil ederek hadsizlikte bulunduk. Şahsen müteahhir ‘ulemânın nesih terimini selef ‘ulemânın kasedtikleri anlamda kullanmalarını ve terim kargaşasını yaratmalarını arzularım. Selef ‘ulemâsı ilk nesiller olması itibariyle öncelik açısından müteahhir ‘ulemâya göre bu konuda evleviyetle daha fazla hak sahibidirler. Müteahhir ‘ulemâ, nesih terimini vaz’ eden ve giydirmiş oldukları mefhûma müdahale etmek yerine kendilerine uygun başka sayısız terimler vaz’ edebilir ve bunlara mefhûmlar yükleyebilirlerdi.

Selef ‘ulemâsının nesih terimini kullandığı manayla kullanalım, kapsamını daraltmayalım. Selef ‘ulemasına göre nesih, ‘amm’ın tahsisi, mutlak’ın takyidi, müphem’in tebyini, mücmelin tafsili ile az önce aktardığımız metinde işaret edilenlerin benzeri şeyleri kapsamaktadır.⁶

⁶ Âmm: Sınırlı sayıda olmaksızın, lafzın kapsamına dâhil olan fertlerin tamamına delalet etmek üzere vaz olunan lafızdır.

Mutlak: Herhangi bir kayıtlı kayıtlı olmaksızın birden fazla ferde delalet etmek üzere vaz’ olunan lafızdır. ‘Âmm’ın tahsis edilmesi birkaç muhassıslardan biriyle olmaktadır. Bunlar ise şunlardır:

İstisna: *“Kalbi imanla dolu olduğu halde zorlanan kimse hariç, inandıktan sonra Allah’ı inkâr eden ve böylece göğüsünü küfre açanlara Allah’tan gazap iner ve onlar için büyük bir azap vardır”* (en-Nahl 16/106).âyetinde olduğu gibi.

Bedelü’l ba’d: *“Allah’ın insanları üzerindeki bir hakkıdır”* (Âl-i İmran 3/97) âyetinde olduğu gibi.

Sıfat: *“Sizden kimin, hür mü’min kadınlara evlenmeye gücü yetmezse sahip olduğunuz mü’min genç kızlarınızdan (cariyelerinizden) alsın”* (en-Nisa 4/25) âyetinde olduğu gibi.

Şart: *“İman edip [dünyada ve Ahirette] işe yarayacak bir icraat sergileyenlere; [ittikâ ederek] kendilerine çeki-düzen verdikleri, iman ettikleri ve [dünyada ve Ahirette] işe yarayacak şeyler yaptıkları, yine [ittikâ ederek] kendilerine çeki-düzen verip iman[ı devam] ettikleri ve evet [ittikâ ederek] kendilerine çeki-düzen verip güzel hareket ettikleri takdirde, [içki yasağından] önceki tattıklarından dolayı herhangi bir günah yoktur”* (el-Mâide 5/93) âyetinde olduğu gibi.

Gaye: *“Sonra da akşama kadar orucu tam tutun”* (el-Bakara 2/187) âyetinde olduğu gibi.

Mutlak’ın takyidi de Allah’ın şu sözünde olduğu gibidir: *“Ölmüş hayvan,kan haram kılınmıştır”* (el-Mâide 5/3). *“Ya da akıtılmış kan”* (el-Enam 6/145). Müphem’in açıklamasına örnek:

“Ey iman edenler Allah’a karşı gelmekten nasil sakınmak gerekiyorsa, öylece sakının” (Âl-i İmran 3/102). *“O halde ,gücünüz yettiği kadar Allah’a karşı gelmekten sakının.”* (et-Teğabun 64/16).

Mücmelin Beyan’ı: *“[Miras hakları] hususunda Allah size şöyle emrediyor: Çocuklarınızla ilgili olarak; erkeğe iki kız payı verilecektir. Eğer ikiden fazla kadın iseler, bunlara mirasın üçte ikisi düşer. Şayet tek kız varsa, o da yarısını alır. (en-Nisa 4/11).*

İki mefhûm arasındaki ortak zemin şöyle belirtilebilir: Nesih, hükmün belirli dönemlerle sınırlı olması bakımından tahsise benzer, tahsis ise hükme konu olan şeyin bazı fertlerden kaldırılması bakımından neshe benzer. Ancak iki mefhûm arasındaki farklılıklar ortak noktalardan daha geniş ve büyüktür. Bununla birlikte her iki mefhûmu kullananlar, neshi kabul etmeyenlerin karşısında neshi kabul edenleri temsil etmektedir. Doğrusu neshi savunanların çoğu salt rivayeti dayanak edinip metin ve senet sıhhatine önem vermeyen veya salt zâhiri bir teâruzda akli bir tasavvura veya zanna dayalı bir içtihadı dayanarak neshi kabul etme yoluna gitmiş değillerdir. Keza neshe kapı aralamayanlar da sarîh olan âyetleri te'vîl etme veya varoluşunda şüphe olmayan vakıaları görmezlikten gelmiş değillerdir.

Burada sorulacak soru şudur: Neshi kabul edenlerle neshe kapı aralamayanlar arasında doğru yolu tutan mutediller kimlerdir? Onlar neyi ölçüt almaktadır. Belirledikleri kıstasları, şartları nelerdir? Neshi tanımlama uğraşı eş-Şâfii ile başlamış, onun yolunu takip edenlerce tanımlama uğraşı tamamlanmıştır. Peki, bu uğraş kayda değer bir fayda sağlamış mıdır?⁷ Benim tespit ettiğim kadarıyla mütekaddim 'ulemânın neshi anlayışında aklın işlevi olmamış, bilgiyi elde etme konusunda temel dayanak sahih rivayet olmuştur. Ama buna rağmen olay tam tersi istikamette şekillenmiş, akıl asıl dayanak olmuş ve akıl neshe bir daha kapanmayacak şekilde kapı aralamıştır. ed-Dihlevî şöyle demektedir: 'Böylelikle bu âlimlerin nezdinde neshi kapısı iyice aralandı. Nesh meselesini genişçe ele alarak tafsilatlandırdılar. Neshe konu olan âyetlerin sayısını iyice artırdılar. Neshi meselesinde akla geniş bir alan, ihtilafa geniş bir yer tanındı. Bundan dolayı mensûh âyetlerin sayısı 500'e ulaştı. Dikkatlice baktığın vakit herhangi bir sayıyla kayıtlanmadığını görürsün.'⁸ ed-Dihlevî'nin mensûh âyetlerin sayısı konusunda verdiği rakam oldukça büyüktür. Onun dışındakilerin aktardığı rakamlar ise daha büyüktür. Bu aktarımlarda mensûh âyetlerin sayısı 565'i bulmuştur.

⁷ Nesih için ileri sürülen şartlar şöyledir: (1) Mensuh, şer'i bir hüküm olup nâsîh ile aynı zamanda olmamalı. (2) Nâsîh beyan olmamalı. (3) Nesih bir alternatif hüküm getirmelidir. (4) Mensûh, akli bir hüküm olmamalı.

⁸ ed-Dihlevî, *el Fevzu'l Kebir*, s. 84.

Neshi Kabul Etmeyenlere Göre Nesih Terimi

Abdu'l-Muteâl el-Cebrî mensûh addedilen âyetleri, sayıca çok bulmuş ve *Lâ Neshe fî'l-Kur'ân limâzâ* adlı eserinin başlığında ihsas ettirdiği gibi neshi reddetme görüşüne bina etmek için bununla hazırlık yapmıştır. Cebrî, neshi savunanların ileri sürdükleri deliller içerisinde geçen “âyet” kelimesinin, Allah'ın göndermiş olduğu resûlün risâletini tasdik eden ve şahitlik yapan mucize anlamına geldiğini belirtmiştir.⁹ Adı geçen eser, 1368/1949'te Kahire Üniversitesi Dâru'l-Ulûm Fakültesinde yüksek lisans derecesi için tetimme olarak sunulmuştur. Kitabın başlığı *en-Neshu fî's-Şerîati'l-İslâmiyye kemâ efhemuhu* olup kemâ efhemuhu kaydını kitabın ön sayfasında lâ mensûha fî'l-Kur'ân, lâ neshe fî's-sünneti'l-münezzele alt başlıklarıyla beyan etmiştir.¹⁰

Modern dönemde neshe kapı aralamayanlar içerisinde önde gelenler şöyle sıralanabilir: Muhammed el-Gazâlî *Nazarât fî'l-Kur'ân* isimli kitabında ve Muhammed Ebû Zehra *Mesâdiru'l-Fıkh'l-İslâmî* isimli eserinde bu konuyu ele almışlardır. Ebû Zehra mezkûr eserinde nesihle ilgili düşüncesini şu şekilde belirtir: “Ne nâsîh ne de mensûh vardır. Hükümlerin tamamı birbirlerini tamamlayıcı nitelikte olup muhkemdir.” Aynı şekilde Muhammed el-Hudarî de nesih iddiasını tamamıyla reddetmiştir.¹¹

Bazı çağdaş âlimler Mısır'da yaptıkları *et-Tefsîru'l-Vasît* isimli tefsirini yayınlamaları ile insanların geneline hitap edilmesini ve tercüme edildikten sonra da gayri Müslimleri İslâm'a davet etme hususunda kullanacaklarını ifade etmişler. Bu tefsirin mukaddimesinde “Kur'ân'da ne nâsîh ne de mensûh vardır” denilmiştir.

Mutekaddim âlimler içerisinde en fazla şöhret kazanan ve İbn Bahr olarak bilinen Ebû Muslim el-İsfahanî meşhur tefsirinde nesih iddiasını tamamen reddetmiş ve mensûh addedilen âyetlerin tamamının muhkem olduğunu ifade etmiştir. Fahreddîn er-Râzî'nin *Mefâtihu'l-Gayb* adlı tefsirinde el-İsfahanî'den nakiller yaparken onu tenkit etmediğini ve zımnen onu destekler

⁹ Abdulmuteâl Muhammed el-Cebrî, *Lâ Neshe fî'l-Kur'ân... Limâzâ*, Mektebetu Vehbe, 1400/1980, s. 13,

¹⁰ Kitapla ilgili daha fazla bilgi için bk. Abdulmuteâl Muhammed el-Cebrî, *en-Neshu fî's-Şerîati'l-İslâmiyye kemâ efhemuhu*, Mektebetu Vehbe, 1380/1961.

¹¹ Muhammed Gazâlî, *Nazarât fî'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kutubi'l-Hadisiyye, 1383/1963, s. 235-257.

nitelikte olduğu görülmektedir.¹² Özellikle لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ “Ona ne önünden ne de arkasından bir bâtil bulaşabilir! Çünkü hamde lââyık, mutlak hikmet sahibi birinden indirilmektedir”¹³ âyetinde er-Râzî'nin, el-İsfehânî'den yaptığı nakillere bakılabilir.¹⁴

Kanaatimize göre neshi kabul edenler ile etmeyenler arasındaki ihtilafların çoğunun sathi olup, mana ve anlamdan kaynaklanmıyor. Bizim nesih dediğimiz hususa Ebû Muslim el-İsfehânî, Muhammed Ebû Zehra, Muhammed Gazâlî ve Abdulmuteâl el-Cebrî hükmün tedriciliği şeklinde isimlendiriyorlar. Mensûh addedilen âyetlerin muhkemliği için bir çıkış yolundan ya da bir gerekçeden yoksun bırakmıyorlar. Hakiki ihtilaf şeriatı yok etmek için neshi vesile kılan, tefrit ehlinin bazıları arasında vaki olmuştur. Örneğin Ahmet Emin Kur'ân-ı Kerim'deki hükümlerin bazılarını ilginç bir delille yok etmek istedi. Söylediği söz büyük bir günahı ve şöyle dedi: “Hükümler çeyrek asırdan daha az bir zamanda değiştiyse o vakit on dört asır sonra hükümlerin değişmesi daha açıktır.”¹⁵

Ahmet Emin'in tefritindeki bu haddini aşma sözü Muhammed b. Berekât b. Hilâl es-Sa'îdî en-Nahvî'nin (ö. 520/1126) sözüne mukabil gelir. Nitekim İbn Hilâl şöyle diyor: “Kim ki Kur'ân-ı Kerim'deki bir hükmün diğer bir hükmü kaldırdığını dolayısıyla neshi inkâr ederse -Resûlulah'ın (s.a.) sünnetine itiraz ve akli reyine düşmanlık etmiş olur-. Bu sözü söyleyen kişi bilsin ki kendisi mü'min değil aksine kâfirdir. Resûlulah'ın (s.a.) getirdiğini inkâr etmiş olur. Bu sözü söyleyen ya bu görüşünden dolayısıyla öne sürdüğü mezhepten vazgeçer ya da onun öldürülmesi gerekir.”¹⁶

¹² Mecelle 67. maddede بيان معرض الحاجة في ولكن السكوت في معرض الحاجة بيان لا ينسب إلى ساكت قول ولكن السكوت في معرض الحاجة بيان لا ينسب إلى ساكت قول olunmaz lakin ma'rız-ı hacette sükût beyandır.” Yani, konuşmayan birisine konuştu denilmez ancak konuşması gereken yerde sessiz kalırsa bu sükûtu beyan yerine geçer. Bu kaideye göre Râzî'nin İsfehânî'nin görüşlerine yer vererek susması onun düşüncelerini kabul ediyor anlamındadır. O halde er-Râzî'ye göre bu bağlamda “Kur'ân'da mensûh âyet yoktur” düşüncesinde olduğu söylenilebilir mi? (Mütercim). Fussilet 41/42.

¹⁴ Muhammed Salih Ali Mustafa, *Tefsiru sûreti Fussilet*, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrût ts.

¹⁵ Muhammed Gazâlî, *Nazarât f'l-Kur'ân*, s. 244.

¹⁶ İbn Hilâl es-Sa'îdî en-Nahvî'nin *el-İcâz fî marifeti mâ f'l-kur'ân min mensûh ve'n-nâsîh adlı eseri* 1088 rakamlı olup Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye'de mahtût olarak bulunmaktadır (bk. el-Cebrî, *en-Nesh fî's-şerîati'l-İslâmiyye*, s. 204). Eser Prof. Dr. Hâtım Sâlih ed-Dâmin tarafından 1433/2011'de neşredilmiştir.

Nesih Taraftarlarının Delilleri

Nesih taraftarları neshin varlığı için birkaç âyet ve birçok önemli vakayı deli olarak ileri sürerler. Zımmen veya sarahaten nesih kelimesinin zikredildiği âyetler şunlardır:

“Herhangi bir âyeti yü-rürlükten kaldırır yahut unutturursak ondan daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah, her şeye gücü yetendir.”¹⁷ *وإذا بدلنا آية مكان آية والله أعلم بما ينزل قالوا إنما ما ننسخ من آية أو ننسها نأت بخير منها أو مثلها ألم تعلم أن الله على كل شيء قدير*

“Bir âyeti bir âyetin yerine getirip de değişikliğe gittiğimizde -ki Allah ne indirdiğini daha iyi biliyor- “Sen ancak bir müfterisin” dediler.”¹⁸ *فَيُظَلَمُ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَزَمْنَا عَلَيْهِم طِيَّاتٍ أَحَلَّتْ لَهُمْ وَبَصَدَّيْهِمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيرًا*

“Zulmettikleri ve birçok kimseyi Allah’ın yolundan alıkoydukları için Yahudilere, kendilerine helal kılınmış bazı şeyleri haram kıldık.”¹⁹ *يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ*¹⁹

Ana kitap O’nun yanındadır.”²⁰

İkinci âyette *وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَنْزِلُ* ibaresi Kur’ân’daki neshe delâleti sarîh iken iken birinci âyette açıkça nesh kelimesi zikredilmesine rağmen bu kelimenin terim anlamda neshe delaleti açık değildir. Nesih ile tebdil arasındaki fark, nesh âmm bir lafız olup tenzil ve tekvin âyetlerine²¹ şâmil olurken tebdil lafız ise sadece tenzil ile sınırlıdır. Üçüncü âyette haram kılma, helal kılmanın yerine kullanılmıştır. Yani helal olan hüküm kaldırıldı, haram olan başka bir hüküm indirildi. Son âyet ile *الْحُو وَالْإِثْبَاتِ*: silmek ve var etmek” da nesih anlamında kullanılmıştır. Neshe delil olma hususunda uygunluk taşıyan başka birçok delil

¹⁷ el-Bakara 2/106.

¹⁸ en-Nahl 16/101.

¹⁹ en-Nisâ 4/160

²⁰ er-Ra’d 13/39.

²¹ Kevni âyetler bütün yaratıkları kapsar. Herşeyde onun varlığına dair bir delil vardır. Nesih Allah’ın kevnî âyetleri dilediği şekilde ortadan kaldırma, unutturma ve değiştirme yoluyla kendisinin rububiyetine delalet hususunda denk bir hükmün veya ondan daha hayırlı bir hükmün gelmesidir. Bu husus da Allah’a olan kulluğun gerekliliğindedir. Daha hayırlı olanla ya da dengiyle değiştirilen yaratıklara, mamut (Mammuthus) ve fil örnek olarak verilebilir. Zikredilip daha sonra unutilan mensuh yaratıklara, uzun bir müddet gizli kalıp daha sonra izleri ve kalıntıları ortaya çıkan dinazorlar örnek olarak verilebilir. Birçok yaratık ortaya çıkıp daha sonra yok olup unutulmuşlardır. Yeryüzünde yaşayan ve daha sonra yok olup unutilan birçok yaratık hakkında bizler onlar hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz.

bulunmaktadır. Ancak bizim öne sürdüğümüz deliller tarafımızca yeterli görüldüğünden diğerleri zikredilmemiştir.

Neshi Tanıma Yolları

İbn Hazm (ö. 456/1064) neshi tanıma yollarından dört tanesini zikretmiştir. Bunları şöyle sıralamak mümkündür: (1) Mensûh olduğuna istinasız bütün ümmetin icmâsının bulunması ile nesh bilinir. (2) Her iki nassla amel etmenin imkânsızlığı durumunda iki nassdan birinin tarihinin sonra olduğunu bilmek ile mensûh olan âyet bilinir (kıyâs tariki). (3) Bir nassın mensûh diğerinin nâsîh olduğu, celî bir nassın bulunması ile bilinir. (4) Bir nassın bir aşamadan başka bir aşamaya geçmesiyle yani emirden sonra nehyedilmesiyle veya nehyeden sonra emredilmesiyle neshin gerçekleştiği bilinir (aklî tarîk).

İbni Hazm ayrıca "Kim ki bu dört husus dışında neshin varlığından söz ederse büyük bir iftira atmış olur."²² demiştir.

Eğer icmâ nass üzerine kurulu ise o vakit birinci yol da üçüncü kısmın yani hükmü açıkça bir nassta bildirilen durumun kapsamına girer ve neshi tanımda ve açıklamada esas olan dayanak bu kısım olur. İkinci ve dördüncü yolla yani kıyas, akıl ve hükmü nassa dayanmayan bir icmâ ile neshi tanıma yoluna gidilemez.²³ İbn Hazm'ın zikrettiği hususlar neshi içerisinde yer almayan durumları da neshin kapsamına alacak şekilde kapı aralıyor ve kişinin hevasına uygun olan hususlarda 'burada neshi vardır' demeye sebep olur. Öyle ki en ufak bir teârruzda burada neshi vardır, demeye götürür.

Bizim burada zikrettiğimiz hususlar, İbn Hazm'ın neshi konusunda mütesahhil olduğu anlamına gelmemekte; aksine onun neshi konusunda ne kadar müteşeddit olduğunu göstermektedir. İbn Hazm neshi konusunda sözlerine şu şekilde devam ediyor: "Allah'a ve Resûlüne inanan Müslümana, Kur'an veya sünnette bir durum hususunda elinde kesin delil olmadan 'bu mensûhtur' demesi kendisine helal olmaz. Çünkü aziz ve celal sahibi olan Allah şöyle buyuruyor: "Biz, herhangi bir elçiyi, ancak Allah'ın izniyle kendisine itaat edilsin

²² Ebû Muhammed Ali b. Hazm el-Endelüsî ez-Zahirî, *el-İhkâm fî Usûli'l-İhkâm* (nşr. Muhammed Ahmed Abdülaziz Zeydan), Dâru'l-Fikri'l- Arabî, 1398/1978, I, 590-591

²³ Şa'ban Muhammed İsmail'in "*Nezariyyetu'n-Neshi fî's-Şerâ'i's-Semâviyyeti*" adlı eserinde söz konusu hususa bakınız. s.155-170. Decevi baskısı, h.1397.

diye göndermişizdir.”²⁴ Başka bir âyete “Rabbinizden size indirilene uyun. O’nun yanı sıra başka hâmilere tâbi olmayın.”²⁵ Allah’ın Kur’ân’da indirdiği veya Peygamber’inin (s.a.) diliyle indirdiği her ne varsa hepsine uymak farzdır. Kim ki Kur’ân’dan veya sünnetten bir durum hakkında ‘bu husus mensûhtur’ derse ona itaat etmemek vâcip olur. Ona itaat etme gereği de ortadan kalkmış olur. Bir hususa mensûhtur demek başlı başına bir isyan olup açık bir muhalefettir. Ancak görüşünün doğruluğunu ifade eden delil getirmesi bunun dışındadır. Eğer bir delile dayalı olmadan bir hususa mensûhtur derse iftira atmış olur ve görüşü bâtil olur. Kim ki bizim söylediğimizin aksine (bir hususa mensûh) demeyi câiz görürse bu durum bütün şeriatın hükmünü yok saymaya götürür. Çünkü birinin herhangi bir âyet veya hadis için mensûhtur demesi ile başka birinin farklı bir âyet veya hadiste neshin olduğunu söylemesi arasında bir fark yoktur. Buna göre Kur’ân’dan ve sünnetten bir şeye nesih demek doğru olmaz. Ve bu durum İslâm’a savaç açmak demektir. Yakîn ile sabit olan her hüküm, zann ile hükmü bâtil olmaz. Allah ve Resûlünün emrettiği itaat emrini düşürmemiz caiz olmaz. Ancak yakın ile nesh olunduğuna dair delil varsa bunda şüphe olmaz.²⁶

İbn Hazm’ın bu ifadeleri neshin son derece önemli bir durum olduğunu gösterir. Bir şeyi yapıp yapmama hususunda teklifi deliller içerdiğinden son derece netamelidir. Burada âyetle amel etme durumu mensûh olandan nâsih olana geçiyor ki bu da son derece hayati ve tehlikeli bir durumdur.

Nesih konusunda Hz. Ali’nin mescitte kıssa anlatan birisiyle olan diyalogunda neshi bilmeyen kıssacıya olan tepkisi de neshin önemini ifade etmektedir. Hz. Ali kıssacıya: Nâsihi mensûhtan ayırt edecek bilgiye sahip misin? dedi. Kıssacı: ‘Allah daha iyi bilir’ dedi. Hz. Ali (r.a) ona: “Kendini de, dinleyicilerini de helâke sürükledin”²⁷ yani ilminin olmaması sebebiyle kendini ve nâsih ve mensûhu bilmemeğe de sana tabii olanları helak ettin.

²⁴ en-Nisâ 4/64.

²⁵ el-A’râf 7/3.

²⁶ İbn Hazm, *el-İhkâm fi usûli’l-ihkâm*, I. 590-91.

²⁷ ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi ‘ulûmi’l-Kur’ân*, II. 29. Prof. Dr. Sait Şimşek hocamız bu olayla ilgili olarak *Kur’ân’ın Anlaşılmasında İki Mesele* adlı eserinde elli beş numaralı dipnotta şu hususu söyler: “Kimi kaynaklarda ‘kıssa-cı’ yerine ‘kâdî’ denilmektedir (bk. İbnu’l-Cevzi, *el-Musaffâ bi-eküffi Ehlî’r-Rusûh min İlmin-Nâsih ve’l-Mensûh*, Beyrut, 1986, s.13.). Muhtemelen bu, müstensihlerin bir hatasıdır. Arapça her iki kelimenin yazılışı aynı olduğundan bazı müstensihler قاصص kelimesini yanlışlıkla قاضی şeklinde, ص

Nesih ilmi, ilimlerin en ilginç ve garibi olmasına rağmen kabul edenler ile etmeyenler arasında ifrat ve tefrit vardır. Dağılmış, saçılmış durumda bulunan bu ilmi bir araya getirecek ansiklopedik, programlı ve yeterli araştırmalar elimizde mevcut değildir. Bu ilimle selim, malum bir karara ulaştırmak için sözü edilen hususun nereye dayandığını ve detaylarını kesinleştirecek araştırmalar da yoktur.

Bu konudaki araştırmalar ve nesih konusunu ele alan eserler -tefsirler, Kur'ân ilimleri ve usûlü'l-fıkıh- konuyu oldukça topladılar. Ve çoğu zaman zayıf nakiller ve akıl kurgusu galebe gelerek bu ilmin içerisine konusu olamayan şeylerin girmesine neden oldu. Öyle ki bu ilmi isteyen talebenin kendisinden sıkılmasına neden oldu. Bu ilmi isteyenlere gizli kaldı. Ve ilmin içerisine ihtilat girdikçe girdi.

Nesih konusunda tesahül edenlerden birisi de Hibetullah b. Selâme ed-Darîr'dir (ö. 410/1019) Kendi kitabında iki yüz otuz âyetin mensûh olduğunu ifade etmiştir. Seyf âyeti²⁸ ile yüz on beş âyetin neshedildiğini ifade etmiştir. Bu konuda Hibetullah'tan nakledilen garip şeylerden biri de şudur: *ويطعمون الطعام* "Kendi canları onu çektiği halde yemeği bir yoksula, bir yetime ya da bir esire yedirirler."²⁹ Hibetullah dedi ki: "Bu âyette geçen *وأسيرا* kelimesi mensûhtur." Onun kızı dedi ki: "Ey babacığım sen bu hususta hata ettin." Hibetullah kızına: "Nasıl olur ey kızım!" dedi. Kızı babasına: "Müslümanlar esire yemek yedirme ve aç olarak öldürmeme hususunda icmâ etmişlerdir."³⁰

II. Nesih Tarihçesi

Sahabe, Tabiûn ve Tedvîn Döneminde Nesih Yazarları ve Eserleri

---

harfini noktalı yazmışlardır. Ayrıca Hz. Ali döneminde kıssacıların yaygınlaştığını, bunların meşhurlerde kıssa anlattıklarını ve Hz. Ali'nin bu kıssacıları kıssa anlatmaktan men etmeye çalıştığını biliyoruz." (Mütercim)

²⁸ İçerisinde savaşın meşruiyetini ifade eden her âyete seyf âyeti denir. Bu âyetler içerisinde en meşhuru et-Tevbe sûresi 36. âyettir [المتقين مع الله أن الله مع المتقين] "Müşriklerin sizinle topyekûn savaşmaları gibi siz de onlarla topyekûn savaşın. Bilin ki Allah, kendine karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir."].

²⁹ el-İnsân 76/8.

³⁰ ez-Zerkeşî, el-Burhan fî ulum'il Kur'ân, II. 29.

Nesih konusunda telif edilen eser sayısı, seksenden fazladır. Aşağıda sahabe ve tabiûn döneminden başlayıp tasnif ve tedvin dönemine kadar geçen sürede nesih kitâbnâmesi ve tarihçesi konusunda özet bir sunum yer almaktadır.³¹

1.Hicri I. Asırda Nesih

Hicri birinci asır sahabe dönemidir. Sahabenin nesihle ilgilenmelerinin sebebi, Kur'ân ile amel ederken hükmü ilga edilen ahkâma karşı tedbirli olmaktır. Hz. Peygamber'den nakledilen tefsir rivayetleri ile birlikte nesih ilmi de başlamış oldu. Sahabe, sebab-i nüzûl bilgisine sahip olmaları ve vahyin inişine yakın olmalarından dolayı neshi kavradılar. Onların hıfz aracı semâ' nakil aracı ise rivayetti. Sahabenin talebeleri olması yönüyle tabiûn da bu dönemin içerisinde yer almaktadır. Tâbiûn içerisinde nesih konusunda ön plana çıkanlar şunlardır:

(a) Ebû'l-Haccac Mücahit b. Cübeyir (ö.103). (b) Ebû Abdillah İkrime el-Berberî (ö.107). (c) Katade b.Diâme es-Sedûsî (ö.117-18). Katade'nin *Kitabu'n-Nâsîh ve'l-mensûh fî Kitabillah* (Nşr. Salih Dâmin, Beyrut 1406 /1985) adında bir eseri bulunmaktadır.

2. Hicri II. Asırda Nesih

Hicri ikinci asır, tedvin döneminin başlangıcıdır. Bu dönemde ve takip eden diğer dönemlerdeki eserlerden bazıları matbû' bazıları da mahtûtdur. Biyografik ve bibliyografik kitâbiyatta belirtilen pek çok eser günümüze ulaşmamıştır. Hicri ikinci asırda te'lif edilen eserlerden bazıları şunlardır:

(a) Ebû Bekr Muhammed b. Müslim b. Şihâb ez-Zührî (ö. 124), *en-Nâsîh ve'l-Mebsûh*, Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, mahtût. (b) Ebû'n-Nadr Saîd b. Ebî 'Arube (ö.133). Katade'den ilim ahzetmiştir. ez-Zerkeşî onun kitabını Katade'ye nispet etmiştir. (c) Atâ b.Müslim b. Meysere el-Horasanî(ö.135). (d)

³¹ Nesih kitâbnâmesini hazırlarken istifade ettiğim kaynaklar şunlardır:

- (1) Mustafa Zeyd, *en-Nesh fî'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Dâru'l-Fikrî'l-Arabî, 1383/1963, I. 287-395.
- (2) Fihristü'l-mahtutat ve'l-musavverat, Câmîatü'l-İmam Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, Riyad 1402/1982, c. II.
- (3) Ali Şevâh İshak, *Mu'cemu Musannefâtu'l-Kur'ân'il-Kerîm*, IV. 225-247.
- (4) 'Ulûmu'l-Kur'ân ve Usûlu'l-fikh kitâbiyâtında nesih konusunda te'lif edilmiş mahtut ve matbu bazı eserler.

Ebû'n-Nadr Muhammed b.es-Sâib el-Kelbî (ö.146). (e) Ebû'l-Hasan Mukatil b. Süleyman b. Bişr el-Belhî (ö.150). (f) Ebû Ali el-Hüseyin b. Vakid el-Mervezî (ö. 159) (g) Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem (ö.182).

3. Hicri III. Asırda Nesih

Hicri üçüncü asırda nesih konusunda eser te'lîf eden müellifler şunlardır: (a) Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris eş-Şafiî (ö. 204). Beyhakî'nin (ö. 458) topladığı *Ahkâmu'l-Kur'ân* adlı eserinin kapsamı içerisinde nâsîh ve mensûh konusu da yer almıştır. eş-Şafiî, neshin mefhûmunu tetkik etmiş ve onu tahsîs, takyîd, tafsil ve beyandan ayırmıştır. (b) Ebû Nasr Abdülvehhâb b. Atâ el-İclî el-Haffâf (ö.204). (c) Ebû Muhammed Haccâc b. Muhammed el-A'var (ö.206). (d) Ebû Ubeyd b.Kasım b.Sellâm el-Herevî(ö.224). Câmîatu'l-İmam'da 602 F rakamında ve 2783 F rakamında iki tane musavvir ve el yazma eseri mevcuttur. (e) Ebû Muhammed Hasan b. Ali b. Feddal el-Kufî (ö.224) (f) Muhammed b. Sa'd el-Avfî (ö. 230). Taberî'nin hocalarından biridir. (g) Ca'fer b. Bişr b. Ahmed es-Sakafî el-Mu'tezilî (ö. 235). (ğ) Ebû'l-Haris Süreyh b. Yûnus b. İbrahim el-Mervezî (ö.236). (h) Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel (ö.241). (ı) Ebû Dâvud Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistanî (ö.275). (i) Ebû İshak İbrahim b. İshak el-Harbî (ö.285). (j) Ebû Müslim İbrahim b. Abdillâh b. Müslim b. Mâiz el-Keccî (ö.292).

4. Hicri IV. Asırda Nesih

Hicri üçüncü asırda nesih konusunda eser te'lîf eden müellifler şunlardır: (a) el-Hüseyin b. Mansur el-Hallâc (ö.309). (b) Ebû Bekr Abdullâh b.Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistanî (ö. 316). (c) Ebû Abdillâh ez-Zübeyir b. Ahmed b. Süleyman ez-Zübeyrî (ö.317). (d) Ebû Ca'fer Ahmed b. İshak b. Behlul et-Tenûhî (ö.318). (e) Ebû Abdullâh Muhammed b.Ahmed b. Hazm el-Endelüsî (ö. 320), *Marifetu'n Nâsihi ve'l-Mensûh*. Bu eser Celâleyn Tefsirinin dipnotuyla Halep'te 1303/1885'te basılmıştır. Dr. Abdulgaffâr Süleyman el-Bendâr tarafından tahkik edilerek *en-Nâsih ve'l-mensûh fi'l-Kur'ân'il-Kerîm*'dir adıyla 1986 yılında Beyrut'ta Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye yayınları tarafından ilk baskısı yapılmıştır. (f) Ebû Bekr Muhammed b. Osman eş-Şeybanî-el Ca'd (ö.322). (g) Ebû Bekr Muhammed b.Kasım b. Beşşar -İbnu'l-Enbarî (ö.328). (h) Ebû'l Hüseyin Ahmed b. Ca'fer -İbnu'l-Menadî- (ö.336). (ı) Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed -İbnu'n-Nehhas-(ö.338), *en-Nâsih ve'l-mensûh fi'l Kur'ân'l-Kerim mimma uctumia*

aleyhi ve uhtulife fihi ani'l-ulemâ' min ashabı Rasulillah ve't-tabîîn ve'l-fukahâ ve şerhu mâ zekerûhu beyyinen ve mâ fihi mine'l-lüğati ve'n-nazar. Mısır'da 1323/1905'te ilk baskısı yapılan bu eser, *en-Nâsih ve'l-mensûh fi kitabillahi azze ve celle ve ihtilâfi'l-ulemâ fi zâlike* adıyla Câmîatu'l-İmam'da 6023F numaralı künye adıyla yazmanın bir fotokopi nüshası bulunmaktadır. Suudi Arabistan'da bu eser bir doktora çalışmasına konu yapılmış ve 1407/1905'te tamamlanmıştır. (i) Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh el-Berda'î el-Mu'tezilî (ö.350). (j) Ebû Hakem Munzir b. Said el-Bellûtî el-Endelüsî (ö. 355). (k) Ebû Said el-Hasan b. Abdillâh es-Sîrafî (ö.368). (l) Ebû'l-Huseyin Muhammed b. Muhammed en-Neysabûrî (ö.368). (m) Muhammed b. Ali Bâbeveyh el-Kummî (ö.381).

5. Hicri V. Asırda Nesih

Hicri üçüncü asırda nesih konusunda eser te'lif eden müellifler şunlardır: (a) Ebû'l-Mutarrâf Abdurrahman b. Muhammed b. İsa b. Futays -İbn İsbâ- (ö.402). (b) Ebû'l-Kâsım Hibetullâh b. Selâme ed-Darîr (ö. 410/1019), *en Nâsih ve'l Mensûh*, Halep 1387/1967. Vahidi'nin *Esbab'ü Nüzûl* adlı eserinin haşiyesi olarak *en Nâsih ve'l mensûh fi kitabillahi azze ve celle* (nşr. Züheyr eş Şavuş-Muhammed Kenan), Mektebetu'l İslamiyye, Beyrût 1404/1984) ismiyle basılmıştır. Eserin yazmaları Câmîatu Melik Suud ve Câmîatu'l-İmâm'da (1780, 1876, 1369, 3404, 5123 künye adlarıyla) bulunmaktadır. (c) Ebû Mansûr Abdulkâhir b. Tâhir el-İsferâyînî (ö.429), *en-Nâsih ve'l-Mensûh* (nşr. Hilmi Kamil Es'ad Abdülhâdi), Dâru'l-'Adevî, Uman 1407/1987). Eserin bir mahtût nüshası, Ma'hedu'l-Mahtûtâtî'l-'Arabiyye ve Câmîatu'l-İmam'da *en Nâsih ve'l Mensûh* adıyla 595F numaralı künye ismiyle bulunmaktadır. (ç) Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Talib el-Kaysî (ö.437), *el-İzâh li-nâsihi'l-Kur'ân ve mensûhihi ve ma'rifetu usûlihi ve ihtilâfu'n-nâsi fihi* (nşr. Ahmed Ferhat, Câmîatu'l-İmam). Mekkî b. Ebî Tâlib'in *el-İcâz fi nâsih'il Kur'ân ve mensûhihi* adıyla bir kitabı daha vardır. (d) Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm ez-Zâhirî (ö.456). (e) Ebû'l-Velid Süleyman b. Halef el-Bâcî (ö.474).

6. Hicri VI. Asırda Nesih

Hicri altıncı asırda nesih konusunda eser te'lif eden müellifler şunlardır: (a) Ebû Abdillâh Muhammed b. Berakât b. Hilâl es-Sa'îdî (ö.520), *el-İcâz fi ma'rifeti mâ fi'l-kur'ani min nâsihin ve mensûhin*. Eser, Daru'l Kutub'il Mısıriyye de yazma halinde bulunmaktadır. (b) Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b.

Arabî (ö.543/547), *en Nâsîh ve'l mensûh*. Mahtut halinde olan eserin bir fotokopi nüshası 6247F künye adıyla Câmîatu'l-İmam'da yer almaktadır. (c) Ebû'l-Kasım Mahmud b. Ebî'l-Hasan en-Nisâbüri el-Gaznevî (ö. 550), *el-Mûcez fi'n-Nâsîh ve'l-Mensûh*. Yazma halinde olan kitabın bir fotokopi nüshası 3883F künye adıyla Câmîatu'l-İmam'da bulunmaktadır. (ç) Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî b. el-Cevzî (ö. 597), *Nevâsihu'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, Beyrût 1405/1985. Eser farklı isimlerle de basılmıştır: *Ahbâru'r-rusûh bi-mikdâri'n-nâsihi ve'l-mensûh*, 1322/1904; *el-Musaffâ bi-eküffi ehli'r-rusûh min il-min-nâsîh ve'l-mensûh* (nşr. Sâlih ed-Dâmin), Müessesetu'r-Risâle, Beyrût 1406/1986. Eserin iki ayrı yazmasının fotokopisi 896F ve 609F künye adlarıyla Câmîatu'l-İmâm'da bulunmaktadır.

7. Hicri VII. Asırda Nesih

Hicri yedinci asırda nesih konusunda eser te'lîf eden müellifler şunlardır: (a) Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed (İbnu'l-Hisar) (ö. 611). Celâluddin Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Süyûtî'nin müracaat ettiği kaynakları arasında yer almıştır. (b) Ali b. Muhammed b. Abdurrahman es-Sehavî (ö.643), *et-Tavdu'r-rasihu fi'l-mensuh ve'n-nasih*.

8. Hicri VIII. Asırda Nesih

Hicri sekizinci asırda nesih konusunda eser te'lîf eden müellifler şunlardır: (a) Muhammed b. Mutahhar b. Yahya b. el Murteza el Mehdî ez Zeydî (ö.728), *'Ukûdu'l 'ikyân fi'n nâsîh ve'l-mensûh fi'l Kur'ân* (b) Şerafuddin Hibetullah b. Abdirrahman b. İbrahim --İbnu'l-Bârizî-(ö.738), *Nasih'ul-Kur'âni'l-aziz ve mensûhuhu* (nşr. Sâlih ed-Dâmin), Müessesetu'r-Risâle, Beyrût 1403/1983. (c) Yahya b. Abdillâh b. Abdilmelik el-Vâsitî (ö.738). (d) Muhammed b. Muhammed b. Muhammed Zengi el-İsferâyînî (ö.747).

9. Hicri IX. ve X. Asırda Nesih

Hicri dokuzuncu ve onuncu asırlarda nesih konusunda eser te'lîf eden müellifler şunlardır: (a) Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalanî (ö.852). (b) Şihâbuddin Ahmed b. İsmail b. Ebî Bekr b. Bureyde el-Ebşîti (ö.883). (c) Celâluddin Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Süyûtî (ö. 911). Süyûtî'nin kitabı da nesih konusunda yazılmış pek çok eser gibi günümüze ulaşmamıştır.

10. Hicri XI.-XIII. Asırlarda Nesih

Hicri on bir, on iki ve on üçüncü asırlarda nesih konusunda eser te'lif eden müellifler şunlardır: (a) Mer'î b. Yûsuf b. Kudame el-Kermî (ö.1033), *Kalâidu'l-mercân fi'n-nâsih ve'l-mensûh mine'l-Kur'ân* (nşr. Sâmî 'Atâ Hasen), Dâru'l-Kur'ân, Kuveyt 1400/1980. Eserin mahtût bir nüshası Kahire'de Dâru'l Kutub'ta yer almaktadır. Ayrıca yazmanın bir fotokopi nüshası Câmiatu'l-İmâm'da 2230 künye adıyla bulunmaktadır. (b) 'Atiyyetullah b. 'Atiyye el-Uchurî (ö. 1190), *İrşâdu'r-rahmân li esbâbi'n-nuzûl ve'n-nesh ve'l-müteşâbih mine'l-Kur'ân*. Kitabın adından da anlaşıldığı üzere sadece nesh konusu içermektedir. Eserinde esbab-ı nuzûl ve müteşâbih konularını özet bir sunumla, nesih konusunu ise detaylı bir şekilde yer vermiştir. (c) Muhammed b.Selâme b. Abdilhalik b. Hasan er-Reşidî (ö.1300), *'Umdetu'l-beyân fi zübdeti nevâsihi'l-Kur'ân*.

11.Hicri XIV. Asırda Nesih

İçerisinde yaşadığımız ve kısa zaman önce kendisine veda ettiğimiz hicri on dördüncü asırda nesih konusunda eser te'lif eden müellifler şunlardır: (a) Abdurrahman b. Muhammed el-Karadâğî el-Kürdî (ö. 1335), *et-Tibyân fi'n-nâsih ve'l-mensûh*. (b) Mustafa Zeyd, *en-Nesh fi'l-Kur'âni'l-Kerim dirâse teşri'iyye târihiyye nakdiyye*, I-II, Dâru'l Fikri'l-'Arabî, 1383/1963, 980 s. Doktora tezi olarak hazırlanan bu çalışma, bugüne kadar nesih konusunda hazırlanmış en kapsamlı kitaptır. (c) Muhammed b. Hamza, *Dirâsâtu'l-ihkâm ve'n-nesh fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Dâru Kuteybe, Beyrut ts. (d) Ali Hasan el-'Arîz, *Fethu'l-Menmân fi neshi'l-Kur'ân*, Mektebetü'l Hancı, Kahire 1973. (e) Şa'ban Muhammed İsmail, *Nazariyetu'n-nesh fi's-şarâi'i's-semâviyye*, Tab'atu'd-Dicvî, 1397. (f) Muhammed Mahmud Ferğalî, *en-Nesh beyne'n-nefy ve'l-ısbât*, Dar'ul Kitabî'l-Câmî'î, Daru'n-Nehdatî'l 'Arabiyye.

Nesih tarihçesine dair buraya kadar zikrettiğimiz eserler dışında başka kitaplar da bulunmaktadır. Tam künyelerine veya vefat tarihlerine ya da eserlerinin isimlerine müttali olmadığımız için bunları başka kategoride ele almak istedik. Söz konusu eserleri şöyle sıralayabiliriz:

(a) Ebû 'Ubeydullah Muhammed b. 'Abdillah b. 'Alî el-Âmirî el İsfarayînî, *en Nâsih ve'l mensûh*. 1860 künye adıyla Câmiatu'l-İmâm'da mahtût olarak bulunmaktadır. Hatırladığım kadarıyla 15 künye ismiyle Mektebetü'l-Haremeyn'de de bir nüshası bulunmaktadır. (b) İbn Ebî Şerif (ö.923), *el Âyât*

elletii fihâ en Nâsîh ve'l Mensûh. (c) Ebû Mansûr, *el-Âyât en-nâsihe ve'l mensûhe.* 553 künye adıyla Câmîatu'l-Melik Suud'ta mahtut olarak bulunmaktadır. (ç) Abdullah b. Hüseyin b. Kasım el Haseni, *en Nâsîh ve'l mensûh.* 10226 künye adıyla Berlin Kütüphanesinde mahtût olarak bulunmaktadır. (d) Sa'd b. İbrahim el Kummî eş Şî'î, *Nâsîh'ul Kur'an ve'l Mensuh.* (e) Ebû Muslim el Mu'tezili (ö.321), *en Nâsîh ve'l mensûh.* (f) Kemâluddîn b. Muhammed el 'İbadî en Nâsirî, *'en Nâsîh ve'l Mensûh min'el Kur'an'.* (g) 'Abdullah b. Abdurrahman el-Asamm eş-Şî'î el-Basrî, *en-Nâsîh ve'l-mensûh fî'l-Kur'ân.*

Nesih konusunda yazılmış eserlerden müelliflerinin isimlerine müttali olamadığım eserler de şunlardır:

(a) *en-Nâsîh ve'l-mensûh fî'l Kur'âni'l-Azim.* Eser 1363 künye adıyla Câmîatu'l Melik Suud'ta mahtut olarak bulunmaktadır. (b) *Secedâtu'l kitâbi'l aziz ve beyanu'n-nâsîh ve'l mensûh.* Eser 2827 künye adıyla Câmîatu'l Melik Suud'ta mahtut olarak bulunmaktadır.

Nesih konusunda yazılmış müstakil eserlerin yanı sıra diğer Kur'ân ilimleriyle veya Usûl-i fıkıh konularıyla birlikte hazırlanan ansiklopedik eserler de vardır. Klasik ve modern dönemde bu türden eserlerden bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

(a) Bedrüddin Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşi (ö.794), *el Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân.* Dar'ul Ma'rife, 1391/1973. Eser 523F künye adıyla Câmîatu'l-İmam'da mahtût olarak bulunmaktadır. ez-Zerkeşi, nesih konusunu kitabının otuz ikinci nev'inde "Nâsîh ve Mensuh'u Tanıma" başlığı altında zikretmiştir.

(b) Celalüddin Abdurrahman b. Ebî Bekr es Süyûtî (ö.911), *el-İtkân fi 'ulûm'il Kur'ân.* Eser birçok kez basılmış ve tahkik edilmiştir. es-Süyûtî, nesih konusuna kitabının kırk yedinci nev'inde yer vermiştir. 1438, 3632, 3321, 1879, 4520 ve 270 künye adlarıyla Câmîatu'l-İmam'da yazmaları bulunmaktadır.

(c) Cemâleddin Muhammed b. Ahmed b. Sa'îd b. Mes'ûd b. 'Akîle el Mekkî (ö. 1150), *ez Ziyâde ve'l ihsân fî 'ulûmi'l Kur'ân.* Eserin Türkiye'de yazma bir nüshası mevcuttur. Câmîatu'l İmâm'da, Tefsir bölümünde yüksek lisans tezi olarak kitabın tahkiki yapılmaktadır. İbn 'Akîle, nesih bahsini kitabının 109.Ne'vinde "Nâsîh ve Mensuh'u tanıma" başlığı altında incelemektedir.

(ç) Muhammed 'Abdulazim ez Zürkâni, *Menâhilu'l irfân fi 'ulûmi'l Kur'ân*, Haleb ts. Eserde nesih konusu on dördüncü başlık altında incelenmektedir.

(d) Veliyullah ed-Dihlevî, *el-Fevzu'l kebir fi usûli't tefsir*, Daru's- Sahve, Kâhire 1407/1986. Farsça kaleme alınan bu eser Arapça'ya çevrilmiştir. ed-Dihlevî, nesih konusunu ikinci fasılda incelemektedir.

(e) Menna' el-Kattân, *Mebâhis fi 'ulûm'il Kur'ân*. Eserin birçok baskısı yapılmıştır. Kitabın yedinci baskısı 1400/1980'de yapılmış olup nesih konusu en Nâsîh ve'l Mensûh başlığı altında incelenmektedir.

(f) Subhî es-Sâlih, *Mebâhis fi 'ulûmi'l Kur'an*. Eserin birçok baskısı yapılmış olup on birinci baskısı 1989'da Daru'l İlm li'l Melayin tarafından yapılmıştır. Eserde nesih konusu altıncı fasılda "Nâsîh ve'l Mensûh'u Tanıma" başlığı altında ele alınmıştır.

(g) el Kasbî Mahmud Zelad, *et Tibyân fi 'ulûmi'l Kur'an*, Daru'l Ensar ts. Eserde nesih konusu altıncı bölüm altında mütalaa edilmektedir.

(ğ) Ebû Muhammed Ali b. Hazm el Endelüsî ez Zâhirî (ö. 456-57), *el İhkâm fi usûli'l ahkâm* (nşr. Muhammed Ahmed Abdülaziz Zeydân), 1398/1978. Nesih konusu kitabın dördüncü cildin yirminci bâbında ele alınmaktadır.

(h) Ebû'l Hasan Ali b. Ebî Ali b. Muhammed Âmedi (ö.611), *el İhkâm fi usûli'l Ahkâm*, Haleb 1387/1967. Eser birçok kez basılmıştır. İlk baskısı 1332'de Mısır'da Dâru'l Ma'ârif'te yapılmıştır. Eserde nesih konusu üçüncü cüzün birinci faslında mütalaa edilmektedir.

Kur'ân'da neshin varlığını kabul edip bu konuda eser kaleme alan müelliflerin listesini sunduktan nesih taraftarları ile münkirlerin görüşlerini karşılaştırmak istiyorum. Bir konuda kemâliyet, bütünsel bir bakış açısıyla mütalaa edildiğinde mümkün olur. Bundan mütevellit gelenekte "her şey zıddıyla kâimdir" denilmiştir. Çalışmamızın birinci bölümünde nesih münkirlerinin görüşlerine yer verdiğimi için burada tekrara düşmek istemiyoruz.

III. Mensûh Olduğu İddia Edilen Âyetlerin Nesh ve Muhkemlik Yönü

Kur'ân'da neshin olduğunu savunanlar mensûhiyetin kemiyyeti konusunda farklı sayılar ileri sürmüşlerdir. Kimileri birkaç âyeti mensûh addetmişken kimileri de yüzlerce âyetin mensûhiyetini savunmuştur. Bu konudaki aşırılığı ifade etmek adına şiir ve nesirden sözler de bulunmaktadır.

“Mensûh âyetlerin sayısı beş yüze ulaşmıştır. Eğer sen meseleye iyice eğilersen bu sayıyla sınırlı olmadığını görürsün.”³²

قد أكثر الناس في المنسوخ من عددٍ وأدخلوا فيه آياً ليس تنحصير³³

“İnsanlar mensûh âyetlerin sayısını çoğalttıkça çoğalttılar. Mensûh âyet kapsamına girmeyen birçok âyeti bu kapsama koydular.”³⁴

Bilindiği kadarıyla neshi beyan vücuhlarından ve diğer terimlerden ayırma yoluna ilk yönelen kişi eş-Şâfiidir. Tespitlerimize göre es-Süyûtî nesh iddiasını inceleme konusunda muhakkik âlimlerin en önde gelenlerden biridir. *el-İtkân* adlı eserinde yirmi âyet civarında mensûh âyetten söz etmiş ve aynı zamanda bunları nazm halinde de sunmuştur.

عشرين حرَّرها الحدائق والكُبرِ وهاك تحريز آي لا مزيد له

.....

وآية القسمة الفضلى لمن حضروا وزيده آية الاستاذان من ملكت

“Rusûh sahipleri olan muhakkik ‘ulemâ mensûh âyetlerin sayısını yirmi olarak belirlediler... İsti’zan âyeti ve hazır bulunanlar için en ideal mal paylaşımını ifade eden âyetü’l-kısme.”

es-Süyûtî son beyitte yer alan ziyadeyi onaylamayarak şöyle demiştir: “İzin isteme (en-Nûr 24/58) âyetiyle mal taksimi (en-Nisâ 4/8) âyetleri hakkında en sahih olanı âyetlerin muhkemliliğidir yani mensûh olmamasıdır.”³⁵ es-Süyûtî, “Rusûh sahipleri olan muhakkik ‘ulemâ” kaydıyla kendisinden

³² ed-Dihlevî, *el-Fevzu'l-kebir fi usûli't-tefsîr*, s. 84. Çalışmamızın birinci bölümünde ed-Dihlevî'nin bu argümanına yer vererek istişhadta bulunmuştuk.

³³ es-Süyûtî, *el İtkân*, II. 23.

³⁴ es-Süyûtî, *el-İtkân*, II. 23.

³⁵ es-Süyûtî, *el-İtkân*, II. 23.

önce yaşayıp kendisine muvafakat ettiği Ebû Bekir İbnu'l 'Arabî (ö. 543/1148) gibi muhakkik ulemâyı ve kendisinden sonra yaşayıp mensûh âyetler konusunu detaylıca inceleyip “Nesih sadece beş âyette bulunmaktadır”³⁶ diyen ed-Dihlevî gibi müteahhir ulemâyaya işaret etmektedir.

ed-Dihlevî'nin şu ifadeleri mensûh âyet sayısını daha da azaltma niyetinde olduğunu göstermektedir: “Tiavet edilen Kur’ânda hükmü hiçbir sûrette geçerli olmayan, hükmü mensûh âyet hemen hemen yok gibidir. Hatta şüphesiz onun hükmü herhangi bir durum veya zamanda meşru olarak bulunur.”³⁷ Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî (ö. 1367/1948) *Menahilu'l-'irfân* adlı eserinde bir kısmında ihtilaflara da yer vererek mezkûr âyetleri konu edinmiştir. Mustafa Zeyd de hazırlamış olduğu geniş çaplı araştırmasında beş ayrı vakıyyla ilgili altı âyette neshin bulunduğunu ileri sürerek mensûh âyet sayısını altıyla sınırlamıştır. Bende bu âyetleri derslerimde anlatır, bunlardan üç tane-sini kabul edip nesih için en alt sınır yapardım.³⁸

Tek bir âyette bile olsa, en alt sınırı belirlemek neshi kabul edenler ile kabul etmeyenler arasında tam bir ayrımdır. Nesih hükümleri bağlamında serdedilen itirazlar, onların muhkem olduğunu ya da mensûhiyetini ifade etmek için değildir. Bunun özellikle şunun için belirtmek istiyorum. En alt sınır olarak kabul ettiğim üç âyet dâhil mensûh olduğu ileri sürülen âyetlere itirazlar yönelteceğim.

Aşağıda mensûh olduğu ileri sürülen en meşhur âyetler yer almaktadır:

(1) Gece namazında teheccüd’ün vücubiyeti ve daha sonra bu hükmün el-Müzemmil süresindeki neshi.

(2) Hz. Peygamber’in yanında gizli konuşmak için sadaka’nın vücûbiyeti ve daha sonra bu hükmün el-Mücadele süresindeki neshi.

³⁶ ed-Dihlevî, *el Fevzu'l kebir*, s. 93.

³⁷ Muhammed Yusuf Bennurî, *Yetîmetu'l-beyân fi şey'in min 'ulûmi'l-Kur'ân*, Meclisu'd-Da've ve't-Tahkiku'l-İslâmî, Pakistan 1396/1976.

³⁸ Bu dersleri 1402-1407/1981-1986 yıllarında Câmîatu'l-İmam Usulu'd-Din fakültesinde Tefsir ve Kur'ân İlimleri bölümündeki lisansüstü öğrencilere verdim.

(3) Savaş esnasında kemiyet itibariyle kâfire karşı bire on olması durumunda savaşmanın zorunluluğu ve daha sonra bunun el-Enfal sûresinde yer alan bire iki miktarıyla neshi.

(4) Lezbiyenler ve homoseksüeller için öngörülen cezayı muhtevi en-Nisa sûresin 15. ve 16. âyetlerinin en-Nûr sûresi ikinci âyeti ile neshi.

(5) Sarhoşken namaza yaklaşmama hükmünü muhtevi en-Nisa sûresi 43.âyetinin, daha sonra nâzil olan içkinin tamamen yasaklandığını konu eden el-Mâide sûresi 90. âyetle neshi.

Bu beş âyetin mensûhiyeti es-Süyûtî ve onun görüşünde olanların seçtiği âyetlerden değildir. Mustafa Zeyd³⁹ gibileri eserlerinde bu âyetleri mütalaa etmişlerdir. Çalışmamızın sonuç bölümünde bu âyetleri ele alacağız.

(6) Gücü yetenler için oruç tutmak veya fidye vermek arasındaki muhayyerliklerini muhtevi el-Bakara sûresi 143. âyetin neshi.

(7) Kocası olan iddetli olan kadının dışarı çıkmak ve evlenme cevâzını muhtevi el-Bakara sûresi 240. âyetin neshi.

Bu mensûh âyet sayısı bazen yediyi aşmış ona, yirmiye çıktığı oluyor, bazen de bu sayı daha az olabiliyor. Diğer iddialardan bahsetmeden bu sınırdan kalmak istiyoruz. Zira yüzlerce olduğu iddia edilen mensûh âyetlere yer vermek kişiye zor gelmekte ve kitabın da sınırını aşmaktadır. Sonra eğer bunlar örnek ise kıyas buna yeter, şayet bunun dışında ise evla olan yol ilhak edilmesidir. Mensûhiyeti veya muhkemliği daha açık olanın hükmü daha kolay anlaşılır. es-Süyûtî ve onun muvaffakat ettiği kişilerin takip ettiği tertibe riayet etmedim. Nesih ihtimali daha güçlü olanları özellikle ilk sırada yer vermeye özen gösterdim. Takip edeceğim metod özetle şöyledir: Öncelikle mensûh olduğu ileri sürülen hükme uygun başlıklar ortaya koydum. Akabinde söz konusu mensûh âyetin nâsihine yer verdim. Son olarak nâsih ve mensûh âyetleri muhkemlik ve mensûhiyet bakımından son derece özet bir sunumla mütalaa ettim.

Allah salih kullarını gözettiği gibi bizi ve kardeşlerimizi de gözetsin.

1. Kıyâm-ı Leyl: Gece Namazı

³⁹ Mustafa Zeyd, *en Nesh fi'l Kur'ân'il Kerim*, II.837.

Mensûh: “Ey örtüsüne bürünen! Az bir kısmı hariç olmak üzere geceyi ayakta geçir. Yarısını yahut bundan biraz eksikliğini ya da biraz azaltıp çoğaltabilirsin.” (el-Müzemmil 73/1-4)

Nâsih: “Rabbin biliyor ki sen gecenin üçte ikisinden biraz eksikliğini, yarısını veya üçte bir kadarını kalkıp ibadetle geçiriyorsun. Seninle birlikte olanlardan bir grup da bunu yapıyor. Gece ve gündüzü ölçüp biçen Allah’tır. O, sizin bu gece ibadetine riayet edemeyeceğinizi bildiği için sizi affetti. O halde Kur’ân’dan kolayınıza geleni okuyun...” (el-Müzemmil 73/20)

Nesih: Gece namazının farz oluşu, gece ne zaman kalkılıp kaçta kaçının ibadetle geçirileceği konusundaki ruhsatla neshedildi. Yani artık gece namazı farz değildir.

İhkam: Gece namazı ya da teheccüt namazı “Gecenin bir kısmından uyana-rak, sana mahsus bir nafile olmak üzere namaz kıl”⁴⁰ âyeti ile Hz. Peygamber’e farziyeti devam etmiştir. Burda neshe konu olan şey gecenin yarısında, üçte birinde ve daha fazlasında kalkıp namaz kılmak olmuştur. Hatta burdaki sınırlama kabul edilebilir değildir. Zira sûrenin sonunda kendisine kolay gelenin ve gücünün yettiğinin yapılması belirtilmiştir. Sorumluluklar, “Allah hiç kimseye gücünün yeteceğinden başka yük yüklemes”⁴¹ âyetinde açıkça belirtildiği gibi kulun güç yetirebileceği imkânlar ölçüsünde farz kılınmış fiillerdir.

2. Sadaka-i Münâcât: Hz. Peygamber’le Gizli Görüşebilmek İçin Sadaka Ödeme

Mensûh: “Ey iman edenler! Peygamberle özel görüşme yapmak istediğinizde, görüşme öncesi bir sadaka verin. Bu sizin için daha hayırlı ve daha temiz olandır. Şayet bir şey bulamazsanız şüphesiz ki Allah, çok bağışlayandır çok merhametlidir.” (el-Mücâdele 58/12)

Nâsih: “Özel görüşmenizden önce sadakalar vermekten korktunuz mu? Siz bunu yapmadıysanız ki Allah artık sizi affetmiştir o halde namazı dosdoğru kılın, zekât verin, Allah ve Resûlüne itaat edin. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.” (el-Mücâdele 58/13)

⁴⁰ el-İsra 17/79.

⁴¹ el Bakara 2/286.

Nesih: Sadaka-i münâcât vücûbiyetini muhtevi âyet mensûhtur.

İhkam: Burada mensûhiyet değil hükmün illetinin zâil olma durumu söz konusudur. Sadaka ödeme emrinin ortadan kalkması işfaktan, yani ödeme imkânın zor olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla ödeme imkânı elde edildiğinde yani işfak ortadan kalktığında sadaka ödeme hükmü avdet eder.

3. Savaştta Sebat

Mensûh: “Ey Peygamber! Mü'minleri savaşa teşvik et. Şayet sizden sabreden yirmi kişi olursa bunlar kâfirlerden iki yüzüne; yüz kişi olursa binine galip gelirler. Çünkü onlar anlamayan bir topluluktur.” (el-Enfâl 8/65)

Nâsih: “Ama şu anda Allah, sizde bir zafiyet bulunduğunu bildiğinden, hakkınızdaki (yükümlülüğü) hafifletti. Dolayısıyla eğer sizden sabırlı yüz kişi olursa Allah'ın izniyle iki yüz kişiyi, bin kişi olursa iki bin kişiyi yener. Allah, sabredenlerle beraberdir.” (el-Enfâl 8/66)

Nesih: İki kişiye karşılık bir kişinin sebatının vücubiyeti ile savaşta on katı kemmiyet karşısında sebatın vücubiyeti nesh edilmiştir.

İhkam: İkiye karşı birinin sebatını muhtevi hüküm 'Allah içinizde zayıflık olduğunu bildi'. âyetinde açıkça belirtildiği üzere zayıflık illetine bağlıdır. Dolayısıyla bütünüyle önceki hüküm ortadan kalkmış değildir. Yani Müslümanlar keyfiyet itibarıyla aynı gücü elde etmeleri durumunda yani zayıflığın ortadan kalkması ile aynı hüküm geri döner.

4. Zina Edenlerin Akıbeti

Mensûh: “Kadınlarınızdan sevicilik (lezbiyenlik) yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin. Eğer onlar şahitlik ederlerse, o kadınlar ölünceye yahut Allah onlar hakkında bir hüküm bildirinceye kadar onları evlerinizde göz hapsinde tutun. İçinizden eşcinsel ilişkide bulunan erkeklere gelince, onların her ikisini de cezalandırın. Ama eğer tevbe eder ve kendilerini ıslah ederlerse üzerlerine gitmeyin. Çünkü Allah samimi tevbeleri kabul buyurur, çokça merhamet eder.” (en-Nisa 4/15-16)

Nâsih: “Zina eden kadın ile zina eden erkeğe yüz sopa vurun. Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dinini uygularken o ikisine karşı sizi bir

merhamet duygusu kaplamasın. Mü'minlerden bir grup da cezalandırılmalarına tanık olsun." (en-Nûr 24/2)

Nesih: Zina edenlere öngörülen hapsedme ve eziyet verme cezası celde (kırbaçlama) cezasıyla neshedilmiştir.

İhkam: Ebû Müslim Muhammed b. Bahr el-İsfahânî (ö. 322/934) iki âyet arasında ilk etapta görülen tearuzu ortadan kaldırmak için وَاللَّائِي يَأْتِيْنَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ kısmını lezbiyenliğe ve اللَّذَّانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ kısmını homoseksüellere (livâtaya) hamletmiştir.⁴² Bir başka âlim ise şöyle demiştir: "Bu iki âyet arasında nesih söz konusu değildir. Burda hüküm gayeye kadar uzanmıştır. O gaye gelince Hz. Peygamber vadedilmiş olan yolun şu ve şu olduğunu beyân etmiştir."⁴³

5. Akrabalara Vasiyyet

Mensûh: "Herhangi birinize ölüm geldiğinde, geriye bırakacağı bir malı varsa, Allah'ın, kendisine karşı dikkatli hareket edenler üzerindeki bir hakkı olarak ana-babasına, akrabasına meşrû bir şekilde vasiyet etmesi farz kılınmıştır." (el-Bakara 2/180)

Nâsih: "Anne-baba ve akrabanın bıraktıklarından erkeklerin hissesi vardır; ama anne-baba ve akrabanın bıraktıklarından kadınların da hissesi vardır. Hem de -[kalan mal] az olsun çok olsun- farz kılınmış bir hisse olarak..." (en-Nisa 4/7) "Çocuklarınız hakkında Allah size şunu tavsiye ediyor: Erkeğe iki dişinin payı kadarı vardır." (en-Nisa 4/11)

Nesih: Miras hükümleriyle akrabalara ve ana-baba'ya vasiyetin vacip olması neshedilmiştir.

İhkam: Vasiyet hükmü mirastan mahrum edilenler için geçerliliği devam etmektedir.⁴⁴

6. Oruç Fidyesi

⁴² Mustafa Zeyd, *en-Nesh fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, II. 833-834.

⁴³ ed-Dihlevî, *el-Fevzu'l Kebir*, s.89.

⁴⁴ Bu âyet, miras âyetinin kapsamı dışında kalanların, söz gelimi dini farklı olan ana-babanın, köle veya İslam dışı bir inanca sahip durumda bulunanların vasiyet yoluyla terekeden pay almalarına imkân sunmaktadır (Mütercim).

Mensûh: “Oruca zor dayanabilenlere ise bir yoksulu doyuracak kadar fidye vardır. Bunun dışında kim gönüllü hayır işlerse kendisi için bu yaptığı iyidir. Oruç tutmanız -eğer bilerseniz- sizin için daha hayırlıdır.” (el-Bakara 2/184)

Nâsîh: “...O halde bu aya ulaşmanız onu oruçlu geçirirsin...” (el-Bakara 2/185)

Nesih: Gücü yetenler için oruç ile fidye arasında muhayyerlik durumu neshedilmiştir.

İhkam: Âyette yer alan “etâka” fiili, bir şeye zor güç yetirmek veya zor dayanmak hatta dayanmamak manasında olup *يَطْوُقُونَ* kıraatı de bu anlamı desteklemektedir. Dolayısıyla burada nesih değil ruhsat söz konusudur.

7. Kocasî Ölen İddetli Kadının Durumu

Mensûh: “Vefat edip de ardında eşler bırakanlar, eşlerinin evlerinden çıkarılmayarak bir yıl geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler. Şayet bu dul eşlerin kendileri çıkarlarsa, bundan dolayı size bir sorumluluk yoktur. Allah güçlüdür, her şeyi yerli yerince yapandır.” (el-Bakara 2/240)

Nâsîh: “Aranızdan vefat edip de geriye eşler bırakan erkeklerin bu eşleri, dört ay on gün beklerler. İddet sürelerini bitirdikten sonra örfe uygun olarak kendileri hakkında yapacaklarından dolayı size herhangi bir sorumluluk yoktur. Şüphesiz, Allah yaptıklarınızdan haberdardır.” (el-Bakara 2/234)

Nesih: Birinci âyet, kocası vefat etmiş kadın hakkındadır. Dışarı çıkması şartıyla ona bir sene boyunca mesken ve nafaka imkânı sağlanır. Şayet kadın kocasının evinden dışarı çıkarsa hakkı da ortadan kalkmış olur. İkinci âyette ise kocasının evinden dışarı çıkma hükmü yasaklanmış ayrıca kocasının ölümünden sonra dört ay on gün beklemenin zorunlu olduğu belirtilmiştir.

İhkam: Bu iki ayet arasında herhangi bir çelişki olmayıp nesih söz konusu değildir. Birinci âyet vasiyet hakkında olup ikinci âyet ise kocası ölmüş kadının iddetinin beyanı hakkındadır.

8. Namazda Yön

Mensûh: "Doğu da batı da Allah'ındır. Öyleyse hangi yöne yönelirseniz Allah'ın yüzü oradadır." (el-Bakara 2/115)

Nâsih: "Her nereden çıkarsan çık, yüzünü Mescid-i Haram'a çevir. Sizler de nerede olursanız olun yüzünüzü ona doğru çevirin." (el-Bakara 2/150)

Nesih: Kâbe'ye yönelme emriyle Beytu'l Makdis'e yönelme neshedildi.

İhkam: Mensûh olduğu ileri sürülen âyetin nâsihten sonra indiği rivayet edilmiştir. Bu durumda bu âyet nasıl nesh edilir ki? Bunun nafile namazlara hamledilmesi ya da duaya hamledilmesi mümkündür.⁴⁵

9.Oruç Gecesi Kadınlarla Cinsel İlişkide Bulunmasının Haram Kılınması

Mensûh: "Ey iman edenler! Sizden önceki ümmetlere farz kılındığı gibi, -[ittikâ ederek] kendinize çeki-düzen vermeniz için- sayılı günlerde oruç tutmak size de farz kılındı."⁴⁶

Nâsih: "Oruç gecesi kadınlarınıza yaklaşmanız size helal kılındı..."⁴⁷

Nesih: Önceki ümmetlerde farz kılınan oruç gecesinde kadınlarla cinsel ilişkide bulunmak yasak iken bu hüküm İslam şeriatında mübah kılınmıştır.

İhkam: Önceki ümmetlerde oruç gecesi kadınlarla cinsel ilişkide bulunmanın mübah kılınmadığı iddiası ancak bir delile, karineye bağlı olarak ortaya konulabilir. Bilinenin aksine 'Bizden önceki ümmetlerin şeriatları bizim şeriatımız değildir (شرع من قبلنا ليس شرع لنا).

10.-11. Haram Aylarda Savaş

Mensûh:

(a) "Sana, haram ayda savaşıp savaşılamayacağını soruyorlar. De ki: bu ayda savaşmak büyük suçtur..."⁴⁸

(b) "Ey iman edenler! Allah'ın sembollerine, haram aya, saygısızlık etmeyin..."⁴⁹

⁴⁵ ez-Zerkeşi, *Menâhîlu'l 'irfân*, II.152, Muhammed Hamze, *Dirâsâtu'l ihkâm ve'n nesh*, s.138.

⁴⁶ el-Bakara 2/183.

⁴⁷ el-Bakara 2/187.

⁴⁸ el-Bakara 2/217.

⁴⁹ el-Maide 5/2.

Nâsih: “... Müşrikleri her nerede bulursanız öldürün...”⁵⁰; “... Müşriklerin sizinle topyekûn savaştıkları gibi siz de onlarla topyekûn savaşın...”⁵¹

Nesih: Savaş emri veya kıtalin mübah kılınması ile haram aylarda savaş yasağı neshedilmiştir.

İhkam: et-Tevbe sûresinde yer alan iki âyet’in umumiyeti el-Maide ve el-Bakara sûrelerindeki nehyin husûsiyetiyle çelişmez.

12.Nefis Muhasebesi

Mensûh: “...Kalplerinizdekini açığa vursanız da gizleseniz de Allah ondan dolayı sizi sorguya çeker...”⁵²

Nâsih: “Allah hiç kimseye gücünün yetmediğini yüklemez...”⁵³

Nesih: Birinci âyette insanın içinde gizledikleri kötü düşünceleri sebebiyle hesaba çekileceği hükmü ikinci âyetle neshedilmiştir.

İhkam: İkinci âyetin birinci âyeti tahsis ettiği son derece açıktır. Birinci âyette belirtilen hüküm dinde temel olup neshedilmiş değildir. Kişinin içinde gizlediklerinden sorguya çekilmesi bireysel sorumluluğun gereğidir.⁵⁴

13.Takva Âyeti

Mensûh: “Ey inananlar! Allah’tan nasıl sakınulması gerekiyorsa öylece sakının...”⁵⁵

Nâsih: “O halde gücünüz yettiğince Allah’a karşı gelmekten sakının...”⁵⁶

Nesih: Allah’tan gerektiği gibi sakınma emri bir insanın gücünün yettiği kadarla neshedildi.

⁵⁰ et-Tevbe 9/5.

⁵¹ et-Tevbe 9/36.

⁵² el-Bakara 2/284.

⁵³ el-Bakara 2/286.

⁵⁴ Zihnimizden atmaya gücümüzün yettiği kötü düşüncelerden kurtulmak için herhangi bir çaba göstermediğimiz takdirde, söz konusu düşüncelerden dolayı hesaba çekilceğiz. Ancak çabaladığımız halde zihnimizden atamadıklarımızdan dolayı herhangi bir sorumluluğumuz yoktur. Çünkü bu durum insan takatini aşmaktadır. Takatı aşan hususlar da sorumluluğun dışındadır (bk. Süleyman Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul 1989, I. 496). (Mütercim.)

⁵⁵ Âl-i İmrân 3/102.

⁵⁶ et-Teğâbun 64/16.

İhkam: İkinci âyetin ilk âyeti tahsis ettiği son derece açıktır. Zira istenilen takva güç yetirilebilen takvadır. Allah hiçbir zaman insana kendi gücünün üstünde bir sorumluluk yüklemiş değildir.

14. Akrabaya, Yoksullara ve Yetimlere Terekeden Mal Paylaşımı

Mensûh: *“Yakınlar, yetimler ve yoksullar miras taksiminde hazır bulunurlarsa onları da ondan rızıklandırın ve onlara güzel bir söz söyleyin.”*⁵⁷

Nâsih: Mirâs hükümlerini muhtevi en-Nisâ 4/7-12 âyetleri.⁵⁸

Nesih: Miras ayetleri önceki mal paylaşımını ortadan kaldıranın bir alternatiftir.

İhkam: İki âyet arasında bir te'âruz yoktur. Miras paylaşımında zikredilenler varislerden değildir. İbn Abbas şöyle diyor: *“Bu âyet muhkem olmasına rağmen insanlar maalesef onunla amel etmede gevşek davranıyorlar.”*⁵⁹

15. Mevla'l Muvalât'ın Mirastaki Payı⁶⁰

Mensûh: *“...Kendileriyle ahitleştiğiniz kimselere de paylarını verin...”*⁶¹

Nâsih: *“... Akraba olanlar da Allah'ın kitabında birbirleri açısından daha önce gelirler...”*⁶²

Nesih: Birinci âyet mevla'l muvalât'ın mirası hakkındadır. İkinci âyet ise ulu'l erham'a öncelik verilmesi hakkındadır. Yani mevla'l muvalât'ın mirastaki payının ortadan kalkmasıdır.

İhkam: Ulu'l-erhâm'a öncelik verilmesi diğerlerinin bundan mahrum bırakılacağı anlamına gelmemektedir. Tam tersine burada hak sahipleri için bir sıralama söz konusudur.

⁵⁷ en-Nisâ 4/8.

⁵⁸ Miras ayetlerinin akrabaya vasiyeti muhtevi el-Bakara 2/180 âyetini neshettiği bahsi beşinci başlık altında mütalaa edildi.

⁵⁹ ez-Zürkânî, *Menahilu'l 'irfân*, II.159.

⁶⁰ Mevla'l muvalat, mirasçı olma yollarından biridir. Bunun sebebi velâ ile olur. Bu ise İslam'ın belirlediği hükmi bir yakınlık olup, köleyi azat eden efendinin azat ettiği köleye mirasçı olmasını ifade eder.(Mütercim)

⁶¹ en-Nisâ 4/33.

⁶² el-Ahzab, 33/6.

16. Hükümden Yüz çevirme

Mensûh: "Sana gelecek olurlarsa ister aralarında hüküm ver ister onlardan yüz çevir."⁶³

Nâsîh: "Aralarında Allah'ın indirdiğiyle hükmet..."⁶⁴

Nesih: Birinci âyette hükmetme ile yüz çevirme arasında muhayyer bırakılmıştır. İkinci âyet ise "hükmetmek" vacip kılınmıştır. Yani yüz çevirme durumu neshedildi.

İhkam: İkinci âyet birinci âyetteki hükmün tamamlayıcısıdır. Yüz çevirmeyi ortadan kaldıracı değildir. Yani hükmettiğin zaman Allah'ın indirdiği ile hükmet.

17. Gayri Müslimlerin Şehadeti

Mensûh: "Ey iman edenler! Herhangi birinizde ölüm emâreleri belirlediğinde, şayet bir vasiyette bulunacaksa, aranızdan adalet sahibi iki kişi ya da -yolculuğa çıkmışsanız ve ölüm belâsı size isâbet etmişse- sizin dışınızdaki [gayr-ı müslim]lerden iki kişi aranızda şahitlik edecektir. Şayet bunlardan kuşkulanırsanız, namazdan sonra alıkoyun da: "Akrabamız olsa bile yeminimizi satmıyoruz ve Allah için yapılması gereken şahitliği gizlemiyoruz; yoksa, günahkârlardan oluruz." diye yemin etsinler."⁶⁵

Nâsîh: "... Aranızdan adalet sahibi iki kişiyi de şahit tutun..."⁶⁶

Nesih: Sizden olan iki adalet sahibinin şahitliği sizin dışınızdakilerden olan diğerlerinin şahitliğini ortadan kaldırdı.

İhkam: Birinci âyet yolculukla ilgili olup ikinci âyetteki 'umûm ile çelişmez.

18. Genel Seferberlik

Mensûh: "Gerek hafif olarak gerekse ağır olarak [yeterli güç ve donanuma sahip olsanız da olmasanız da] seferber olun."⁶⁷

⁶³ el-Mâide, 5/42.

⁶⁴ el-Mâide, 5/49.

⁶⁵ el-Mâide 5/106.

⁶⁶ et-Talâk 65/2.

⁶⁷ et-Tevbe 9/41.

Nâsîh: "Güçsüz kimselere, hastalara ve harcama imkânı olmayanlara; Allah'a ve Resulüne karşı samimi olmaları şartıyla herhangi bir sorumluluk yoktur."⁶⁸ "Müminlerin toptan sefere çıkmaları olacak şey değildir; ama hiç olmazsa onların her bölüğünden bir grubun [vahiy ve dinî bilginin kaynağı olan Peygamberle birlikte] sefere çıkması gerekmez miydi!.. Hem böylece, dinî konularda sağlam bilgiler elde ederler ve kavimlerine döndüklerinde –belki sakınırlar diye- onları uyarırlardı."⁶⁹

Nesih: Nesh eden iki âyette özür sahibi ve ilim talebelerinin seferberlik dışında bırakılması ilk âyetin hükmü neshedilmiş oldu.

İhkam: Nâsîh olduğu ileri sürülen iki âyet, birinci âyetin 'umûmunu tahsis etmiştir. Dolayısıyla burada bir nesih söz konusu değildir. Müteahhir âlimlerin nesih mefhumlarına göre tahsis nesih değildir.

19.Çocuklara İzin Verilmesi

Mensûh: "Ey iman edenler! Elinizin altında bulunan (köle ve cariyeleriniz) ve henüz ergenlik çağına ermemiş çocuklarınız üç vakitte; sabah namazından önce, öğle sıcağında elbiselerinizi çıkardığınız vakit ve yatsı namazından sonra odanıza girdiklerinde izin istesinler."⁷⁰

Nâsîh: "Çocuklarınız ergenlik çağına erişirlerse önceki (büyüklerin) izin istediği gibi izin istesinler."⁷¹

Nesih: Buluş çağına erişmiş çocuklara izin verilmesinin vücubiyeti buluşdan önce izin verilme hükmünü ortadan kaldırmıştır.

İhkam: Çocuklara izin verilme selim bir fitrat, güzel bir ahlak ve meşru' bir durumdur. Böyle bir durum nasıl nesh edilir ki? Sonra burda herhangi bir çelişki de söz konusu değildir. Çünkü genelde buluş çağına erişmiş kişilere verilen izin, üç vakitlerde buluş çağına erişmeyenlere verilen izinle çelişmez.

20. Hz. Peygamber'e Yeni Evliliklerin Haram Kılınması

Mensûh: "Artık bundan sonra cariyelerin haricinde kadınlarla evlenmen, bunlar yerine başkalarını getirmen senin için helal olmaz."⁷²

⁶⁸ et-Tevbe 4/91.

⁶⁹ et-Tevbe 9/122.

⁷⁰ en-Nûr 24/58.

⁷¹ en-Nûr 24/59.

Nâsih: "Ey Peygamber! Biz sana ücretlerini verdiği eşlerini, Allah'ın sana ganimet olarak verdiği cariyeleri, amcalarının, halalarını, teyzelerinin ve dayılarının seninle birlikte hicret eden kızlarını helal kıldık. Ayrıca mümin bir kadın kendini Peygamber'e hibe edecek olursa ve Peygamber de onu nikâhlamak istiyorsa yalnızca sana helal olmak üzere buna izin verdik; diğer müminlere değil."⁷³

Nesih: Kadınların haram kılınması, kadınların helal kılınması ile neshe-dilmiştir.

İhkam: İkinci âyetin nüzûlünün birinci âyetten sonra olduğu konusunda kesin bir bilgi olmadığı için bu iki âyet arasında nesih söz konusu değildir.⁷⁴ Mushaf tertibine riayet edilse tam tersi bir durum olur. Yani kadınların helal kılınmasından sonra peygambere yeni evlilikler yapılması haram kılınmış olur.

21. Mürted Kadınların Mehri

Mensûh: "Şayet eşlerinizden biri kâfirlere kaçır (ve ona verdiğiniz mehri de kaçırmış olup) siz de onlarla savaşır da galip gelerseniz, eşleri kaçmış olanlara harcamış olduklarını verin."⁷⁵

Nâsih: "Allah'a ve hak ile batılın birbirinden ayrıldığı gün (yani iki topluluğun karşılaştığı gün) kulumuza indirdiğimize iman etmişseniz bilirsiniz ki ganimet olarak ele geçirdiğiniz her ne varsa beşte biri Allah'a, Elçi'ye, akrabaya, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlardır."⁷⁶

Nesih: Enfal Sûresi 41. âyette ganimet olarak elde edilenlerden beşte birinin hükmü zikredilmiştir. Mümteherine sûresi 11. âyetinde ise mehirler bu oranın dışında bırakılmıştır.

İhkam: : İki ayet arasında bir çelişki söz konusu değildir. Çünkü ilk önce ilgili kadının mehri verilir, daha sonra ganimetler 5/1'e bölünür.

22.Zina Edenlerin Akdi

⁷² el-Ahzâb 33/52.

⁷³ el-Ahzâb 33/50.

⁷⁴ ez-Zürkânî, *Menahilu'l 'urfân*, II.163; Mustafa Zeyd, *en Nesh fi'l Kur'ân'il Kerim*, II. 262.

⁷⁵ el-Mümteherine 60/11.

⁷⁶ el-Enfâl 8/41.

Mensûh: “Zina eden bir erkek ancak zina eden bir kadınla yahut müşrik bir kadınla evlenir. Zina eden kadınla da ancak zina eden bir erkek veya müşrik biri evlenir. Bu yolda evlenmek müminlere haram kılınmıştır.”⁷⁷

Nâsih: “Aranızdaki bekârları evlendirin.”⁷⁸

Nesih: Yasaktan sonra zina edenlerin akdinin mübah kılınmasıyla ilk âyet neshedildi.

İhkâm: Nûr sûresi üçüncü ayette nikâh, cima’ manasındadır. Dolayısıyla herhangi bir nesih ve çelişki yoktur.

Bu meşhur iddiaların sonunda akıl ve nakil yönünden makbul bir veçhi olan diğer iddialara daha yer vereceğim. Aşağıdaki iddiada bir örneğini vereceğim:

23. Namazın Dışında Sarhoşluk

Mensûh: “Ey iman edenler! Sarhoşken ne dediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın.”⁷⁹

Nâsih: “Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak şeytan işi birer pisliktir. O halde bunlardan uzak durun.”⁸⁰

Nesih: en-Nisâ sûresi 43.âyetinden anlaşıldığı gibi namaz vakitleri dışında içkinin içilmesi mubahtır. Bu ibaha, el-Mâide sûresi 90.âyetiyle içkinin hükmü nihai olarak haram kılınmasıyla ortadan kalkmıştır.

İhkâm: Burada nesih söz konusu değildir. Bu iki âyet hükmün tedriciliği hususunda olup birbirini tamamlayan iki âyettir. Namaz vakitleri dışında içkinin içmesinin mübah olduğu hükmü doğru değildir. Çünkü buradaki nehiy namaz vakitlerinde içkinin içilmesinin haramlığıdır dolayısıyla namaz vakitleri dışında kalan vakitlerde içki içmenin mübahlığı değildir.

---

⁷⁷ en-Nûr 24/3.

⁷⁸ en-Nûr 24/32.

⁷⁹ en-Nisâ 4/43.

⁸⁰ el-Mâide 5/90.

Sonuç

Bahsi geçen konular içerisinde, özellikle de nesh teriminin mefhûmuyla ilgili tespit edebildiğimiz birtakım sonuçları şöyle sıralamak mümkündür:

Nesh teriminin mefhûmunu, daraltmaya gitmeden selef 'ulemânın yaptığı gibi tahsis, takyîd, tafsil ve beyân vecihlerini kapsam alanı içerisinde müteahhir laa etmeye tekrar başlamalıyız. Bu şekilde yapmamız durumunda müteahhir 'ulemânın neshe giydirdikleri dar anlam da kapsam içerisinde yer almış olur. Bir âyetin mensûhiyetini ileri sürmemiz durumunda neshin hangi yönü içerisinde olduğunu belirtmemiz gerekmektedir. Söz gelimi ilgili iddianın, âmın tahsisi, mutlakın takyidi, mücmelin tafsili, mübhem beyânı, cüzî veya küllî bir hükmün neshi olmak üzere hangi tür içerisinde yer aldığını tespit etmemiz gerekmektedir. Tespit edebildiğimiz kadıyla müteahhir dönem âlimlerin nesh teriminin mefhûmunda değişikliğe gitmeleri, sahabe, tabiûn ve sonraki dönem 'ulemâsından bize nakledilen delâleti ve sübûtu açık olan birçok rivayetin, salt ıstılah karmaşasından dolayı reddine neden olmuştur. Kanaatimize göre müteahhir dönem 'ulemâsının, mütekaddim ıstılahının kapsamında daraltma ya da genişletme gibi herhangi bir tebdilde bulunma hakları yoktur. Özellikle nesh konusunda ortaya çıkan karmaşanın olmaması için ıstılahların mefâhimi konusunda herhangi bir değişikliğe gitme hakkı, bunları ilk vaz' eden selef erbabına düşer.

Nesh konusunda selef ile halef arasındaki temel fark şudur: Halef anlayışına göre tarihsel süreç itibariyle müteahhir olan bir nass, mütekaddim bir nassın hükmünü ortadan kaldırır. Bu iddia meşhur olmasına ve savunmaları çok olmasına rağmen, bunun ispatı son derece zor olup bu konuda ihtilaf ve itirazlardan uzak kalmak da mümkün gözükmemektedir.

Neshi tanıma konusunda da selef ile halef arasında görüş ayrılıkları vardır. Selef'in neshi tanıma metodu aklen ve naklen sarîh ve sahîh olmak iken Halef'in neshi tanıma yolu mücerred nakildir. Ancak akıl ilgili olmayan konularda işletildiğinde neshin tanımı buharlaştı ve sayısı arttıkça arttı ve akabinde birtakım sorunlar baş gösterdi.

Nesh taraftarları ile münkirleri arasındaki temel fark büyük ölçüde mana ve anlamdan değil isimlendirmeden kaynaklanmaktadır. Bu da sathi bir fark olup neshin hakikati ve özü ile ilgili bir durum değildir. Buna rağmen neshi

kabul edenler ile etmeyenler birbirlerinden uzak bir arada bulunmayan ve birbirlerine komşu olmayacak kadar yabancı iki taraf haline gelmiştir.

Neshi kabul edenler içinde -ki bunu kabul etmek mümkün değil- bir değil on değil yüzlerce de değil hatta sınırsız ve sayılamayacak derecede mensûh âyet ileri sürmeleridir. Tehlike, dinin onunla ve onun üzerinde kaim olduğu delildeki münakaşadır.

Nesh ilmi, Kur'ân tefsiri ve fıkıhla birlikte başlamıştır. Tedvin edilmesi ise ya 133/750'te ya da daha öncesinde 124/741'te başlamıştır. İslâm topraklarının sınırının genişlemesiyle, toplumsal hayatta ve İslâm dünyasının politikasında olan gelişme ve gerilemelerin neticesinde bir asırda zenginlik bir asırda da fakirlik olmuş ve aynı zamanda mezhepsel ihtilaflardan dolayı neredeyse her asırda nesh konusunda eser yazmak ihmal edilmemiş ve ihmal edilmeyecek gibi de görünüyor.

Klasik ve modern dönemde telif edilen özel nitelikli ve genel nitelikli ansiklopedik türde eserler çoğunlukla ilmî konuyu mütalaa etmede ve bu konuya çözümler sunmada olması gereken niteliğin aşağısında olduğu ve ifrat ya da tefriin yoğunlaştığı görülmektedir. Orta yolun takip edilmesinin hayati olduğunu vurgulamak istiyorum. Kanaatimizce nesh teriminin sınırları, kaideleri, iddiaları sağlam ölçülerle ele alınmalı ve test edilmelidir. Böyle yapmak suretiyle bu ilim insanın gönlünde güzel bir yer tutar ve bu ümmet, selefiyle barışık olur ve onları yalanlamaz. Bu talebimiz gerçekleştiği zaman asıl o vakit neshin hikmeti olan hükümlerdeki tedricilik kemâle doğru bir seyirle ortaya çıkar. *"Bugün dininizi sizin için kemâle erdirdim ve nimetimi üzerinize tamladım; sizin için din olarak da İslâm'ı beğendim."*⁸¹

Bilindiği üzere hükümlerdeki tedricilik nefisleri terbiye etmek, fıtratı, mi-zacı yükseltmek ve illetleri tedavi etmek için gereklidir. Bu husus bedenın büyüyüp gençleşmesi ve daha sonra yaşlanarak hastalığının ilerlemesine ve dolayısıyla hastalıklardan tedavi olunup şifa bulmaya benzer.

Bu nesh çalışmamızın sonunda Allah Teâlâ'dan şunu istiyoruz:

---

⁸¹ el-Maide 5/3.

Hatalarımızı bu vesileyle silsin, iyiliklerimizi, sevaplarımızı bu yolla sabit kılsın. Yükümüzü kaldırsın ve günahlarımızı bizden uzaklaştırsın. Korkularımızı ve tasalarımızı bizden gidersin. Dünyamızda sahip olduklarımızı, âhi-rette daha hayırlı olan güven, emniyet, Cennet ve rızası ile değiştirsın.

Kaynakça

- Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî (ö. 911/1505), *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, Mektebetu's-Sekafiyye, Beyrût ts.
- Ebû Muhammed Alî b. Hazm el-Endelüsî ez-Zâhirî (ö. 456/1064), *el-İhkâm fî usulî'l-ahkâm* (nşr. Muhammed Ahmet Abdülaziz Zeydan), Dâru'l-Fikrî'l Arabî, 1398/1978.
- Ebû'l-Hasen Seyfüddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebî (ö. 631/1233), *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, Halep 1387/1967.
- Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Talib el-Kaysî(ö.437), *el-İzâh li nâsihi'l-Kur'ân ve mensûhi ve ma'rifetu usûlihi ve ihtilâfu'n-nâsi fihi* (nşr. Ahmet Hasen Ferhat), Câmiatu'l-İmam Muhammed b. Suudî'l-İslamiyye, Riyad 1396/1976.
- Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh ez-Zerkeşî (ö. 794/1392), *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân* (nşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), Dâru'l-Ma'rife, 1391/1973.
- el Kasbî Mahmud Zelad, *et Tibyân fî 'ulûmi'l Kur'an*, Daru'l Ensar ts.
- Muhammed Hamze, *Dirâsâtu'l ihkâm ve'n nesh*, Dâru Kuteybe, Beyrût.
- Cemâleddîn Muhammed b. Ahmed b. Sa'îd b. Mes'ûd b. 'Akîle el Mekkî (ö. 1150), ez Ziyâde ve'l ihsân fî 'ulûmi'l Kur'ân. Eserin Türkiye'de yazma bir nüshası mevcuttur. Câmiatu'l İmâm'da, Tefsir bölümünde yüksek lisans tezi olarak kitabın tahkiki yapılmaktadır.
- Fihristü'l-mahtutat ve'l-musavverat*, Câmiatü'l-İmam Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, Riyad 1402/1982.
- Şah Veliyyulah ed-Dihlevî, *el-Fevzu'l-Kebir fî usûli't-tefsîr*, Dâru's-Sahve, Kahire 1407/1986. Farsçadan Arapçaya çeviren Selmân el-Hüseynî ed-Nedvî dir.

Mer'î b. Yûsuf b. Kudame el-Kermî (ö.1033), *Kalâidu'l-mercân fî'n-nâsîh ve'l-mensûh mine'l-Kur'ân* (nşr. Sâmi 'Atâ Hasen), Dâru'l-Kur'ân, Kuveyt 1400/1980.

Abdulmuteâl Muhammed el-Cebrî, *Lâ Neshe fî'l-Kur'ân... Limâzâ*, Mektebetu Vehbe, 1400/1980.

Menna' el-Kattân, *Mebâhis fî 'ulûmi'l Kur'ân*, Müessesetü'r-Risâle, 1400/1980.

Subhî es-Sâlih, *Mebâhis fî 'ulûmi'l Kur'an*, Dâru'l-İlm, Beyrût 1979.

Muhammed Sâlih Ali Mustafa, *Muhâderât fî Ulûmi'l-Kur'ân*. Bu dersleri 1402-1407/1981-1986 yıllarında Câmiatu'l-İmam Usulu'd-Din fakültesinde Tefsir ve Kur'ân İlimleri bölümündeki lisansüstü öğrencilere verdim.

Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî b. el-Cevzî (ö. 597), *el-Musaffâ bi-eküffi ehli'r-rusûh min ilmin-nâsîh ve'l-mensûh* (nşr. Sâlih ed-Dâmin), Müessetu'r-Risâle, Beyrût 1406/1986.

Ali Şevâh İshak, *Mu'cemu musannefâti'l-Kur'ân'il-Kerîm*, Dâru'r-Rifâi, Riyâd 1404/1984.

Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Faris b. Zekeriyya (ö. 395), *Mu'cemu mekâyisi'l lüga* (nşr. 'Abdusselâm Muhammed Harun), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, İrân.

el-Hüseyn b. Muhammed er-Râğıb el-İsfehânî (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği), *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, ts.

Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâhilu'l-'irfân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, Tab'atu'l-Halebî, Mısır ts.

el-Muzaffer b. Hasen b. Zeyd b. Alî -İbn Huzeyme el-Farisî-, *el-Mûciz fî'n-nâsihi ve'l-mensûh*, Matbaatu's-Saade, ts. Eser, Ebû Ca'fer en-Nahas'ın *en-Nâsîh ve'l-Mensûh* adlı eseriyle birlikte matbudur.

Şerafuddin Hibetullah b. Abdirrahman b. İbrahim --İbnu'l-Bârizî-(ö.738), *Nâsîh'ul-Kur'âni'l-aziz ve mensûhuhu* (nşr. Sâlih ed-Dâmin), Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 1403/1983.

- Ebû'l-Kâsım Hibetullâh b. Selâme ed-Darîr (ö. 410/1019), *en-Nâsîh ve'l-Mensûh* (nşr. Züheyr eş Şavuş-Muhammed Kenan), Mektebetu'l İslamiyye, Beyrût 1404/1984.
- Ebû Mansûr Abdulkâhir b. Tâhir el-İsferâyînî (ö.429), *en-Nâsîh ve'l-Mensûh* (nşr. Hilmi Kamil Es'ad Abdulhâdi), Dâru'l-'Adevî, Uman 1407/1987.
- Ebû Abdullah Muhammed b.Ahmed b. Hazm el-Endelüsî (ö. 320), *en-Nâsîh ve'l-mensûh fi'l-Kur'ân'il-Kerîm* (nşr. Abdulgaffâr Süleyman el-Bendâr), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1406/1986
- Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed -İbnu'n-Nehhas- (ö.338), *en-Nâsîh ve'l-mensûh fi'l-Kur'ân'l-Kerim* Matbaatu's-Saade, 1323/1905'te.
- Katade b.Diâme es-Sedûsî (ö.117-18), *Kitabu'n-Nâsîh ve'l-mensûh fî Kitabillah* (nşr. Salih Dâmin, Beyrût 1406 /1985.
- Abdulmuteâl Muhammed el-Cebrî, *en-Nesh fî's-şerâti'l-islâmiyye kemâ efhemuhu*, 1380/1961.
- Mustafa Zeyd, *en-Nesh fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1383/1963.
- Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî b. el-Cevzî (ö. 597), *Nevâsihu'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1405/1985.
- Muhammed Gazâlî, *Nezarât fî'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kutubi'l-Hadisiyye, ts.
- Şa'bân Muhamed İsmail, *Nazariyyetu'n-nesh fî's-şerâi'is-semâviyye*, Tab'atu'd-Dicvî, 1397.
- Muhammed Yusuf Bennurî, *Yetîmetu'l-beyân fî şey'in min 'ulûmi'l-Kur'ân*, Mec-lisu'd-Da've ve't-Tahkiku'l-İslâmî, Pakistan 1396/1976.